

12554

CASA ȘCOALELOR
BIBLIOTECA SECUNDARĂ

CETAȚI ȘI ORAȘE

GRECO-ROMANE

IN

NOUL TERITORIU

AL

DOBROGEI

CU O HARTĂ ȘI 22 ILUSTRĂȚIUNI

DE

G. POPA-LISSEANU

—
EDIȚIA II.
—

BUCUREȘTI

Tipografia „România Nouă”, Th. Voinea, Calea Griviței, 41

1921

Prețul Lei 3.25

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARA
BUCUREȘTI

Cota 12554

Inventar 17495

Cetăți și orașe Greco-Romane

DIN SCRIERILE ACELUIAȘ AUTOR:

Tablele cèrete descoperite în Transilvania, studiu de archeologie.

Poesia populară la Romani.

Λευκίη, Insula Șerpilor, cu o hartă, studiu de archeologie.

Flora și Floriile, studiu de mitologie populară.

Urme de sărbători păgânești (Bramariu, Moșii, Rusalile), studiu de mitologie populară.

Incercare de monografie asupra cetății Drâstorul-Silistra, cu două hărți și ilustrațiuni

Mitologia Greco-Romană în lectură ilustrată, cu 80 de ilustrațiuni și 29 planșii.

Cultura Romană în lectură ilustrată, manual pentru studiul limbei latine, cl. III gimn.

Cultura Romană în lectură ilustrată, manual pentru studiul limbei latine, cl. IV gimn.

Gramatica limbii latine, Morfologia, Sintaxa și Noțiuni de stilistică, manual de școală.

Versificațiunea latină, (Prosodia și Metrica) manual de școală.

Metrica versurilor lirice ale lui Horatius (după Köpke), manual de școală.

Invățământul limbii latine în liceu, scopul și metoda.

Dir. Metodica limbilor clasice, No. 1.

Eutropius, Istoria Romană, traducere.

Plinius, Corespondența cu împăratul Traian, traducere.

Inscr. H. 19.560

ÎN PUBLICAȚIUNILE CASEI ȘCOALELOR
BIBLIOTECA SECUNDARĂ No. 4

Inscr. 12554

CETAȚI ȘI ORAȘ

GRECO-ROMANE

IN

NOUL TERITORIU

AL

DOBROGEI

CU O HARTĂ ȘI 22 ILUSTRĂȚIUNI

DE

G. POPA-LISSEANU

B28619.1

17495.

EDITIA II

**BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI**

BUCUREȘTI

Tipografia „România Nouă”, Calea Griviței 41
THEODOR VOINEA
1921

7138 (14x.8)

CONTROL 195

1961

12554

17495

PC214/04

B.C.U. Bucuresti

C17495

PREFAȚA

Lucrarea de față are de scop, în primul rând, să stabilească, în mod exact câteva date istorice și geografice cari s'au publicat, la întâmplare și fără control, prin revistele și ziarele noastre și, în al doilea rând, să arate rezultatele la cari au ajuns, până astăzi, studiile archeologice, și întru câtva și cele istorice, făcute asupra noului teritoriu al Dobrogei. Pe baza constatărilor noastre se vor putea întreprinde în viitor noi cercetări cari să fixeze în chip definitiv, până la ce grad de dezvoltare a ajuns romanizarea provinciei noastre de peste Dunăre.

Această romanizare, începută cu aproape două secole înainte de romanizarea Daciei, avem convingerea că a fost foarte puternică. Civilizațiunea greco-romană de aci a mers așa de departe, că nici cotropirile barbarilor dela nord, nici sălbatica stăpânire turcească de peste 600 de ani, în urmă, n'a putut să o nimicească cu totul. Sperăm chiar că va sosi odată vremea când se va dovedi că muntoasa Dobrogea a avut aceeași importanță în plămădirea de odinioară a sta-

tului nostru, pe care a avut-o și ținutul dela cotul de sus al Dunării, regiunea Vidinului, pe care a avut-o chiar munții Carpați.

Monumentele antice din noul teritoriu, ca în genere monumentele antice din întreaga Dobroge, ne arată, încă odată mai mult, legătura intimă ce a existat în totdeauna între civilizațiunea greacă și civilizațiunea latină. Poporul grec, din timpul imperiului roman, eră grec numai ca limbă; cultura sa însă eră cultura romană, felul său de a fi eră felul de a fi al Romanului. Exceptând limba, încolo am putea zice că poporul grec eră un popor romanic.

Deși cultura latină a biruit cultura elină și s'a impus acesteia, totuș limba grecească, având atâtea calități inerente siesi, n'a putut fi nimicită, cum s'a întâmplat cu alte limbi. Aceasta se explică prin faptul că Romanii însiși au recunoscut superioritatea limbii grecești, pe care adeseori o considerau ca pe a lor proprie, pe care o cunoșteau toți intelectualii și în care nu arareori își exprimau gândurile lor. În monumentele ce vom reproduce mai jos, se va vedea lumea romană redată supt vestmântul limbii grecești.

Nu numai atât, dar chiar și cultura grecească de astăzi este în cea mai mare parte o cultură romanică. Insași limba neo-grecească din zilele noastre, ca și limba Albanezilor — un alt popor necomplet romanizat — este plină de elemente romanice. Și e de mirare cum nu s'a

putut încă ajunge la convingerea unității culturale greco-romanice și cum, mai ales în Grecia, exclusivismul național a făcut să se împedice dezvoltarea culturii romanice la Latinii din Peninsula Balcanică. Atât în Italia cât și în România — noi Români și Italienii am fost totdeauna într'un contact mai apropiat cu Grecii, decât Latinii din Apus, Francezii și Spaniolii — sunt așa de multe elemente grecești și atâtea influențe istorice și culturale, iar pe de altă parte în Grecia de Nord, în Thessalia, Epir și Macedonia sunt atâtea elemente latine, că lupta dintre oameni de aceeași rasă, dintre oameni cu așa de multe interese vitale comune, apare astăzi ea un non sens politic.

Monumentele despre cari vom vorbi în acest studiu, jumătate grecești, jumătate latinești, dovedindu-ne intimitatea dintre cultura grecească și cultura latină, ne vor dovedi, în același timp, un fond de cultură romană redat în limba grecească.

Ca și Monografia noastră asupra Cetății Drăstorul-Silistra, tot astfel și acest studiu, are menirea mai mult să facă cunoscute și să popularizeze cercetările învățaților străini și mai ales ale învățaților bulgari asupra Cadrilaterului.

N'a fost în intențiunea noastră să facem un studiu istoric complet asupra noului teritoriu al Dobrogei. Aceasta reclamă desigur timp îndelungat și cercetări minuțioase și avem nădejdea că o va face altcineva mai competent decât noi.

Să sperăm că lucrarea de față va fi totuși un îndemn pentru astfel de studii.

În „Apendice“ am dat traducerea unui important capitol al învățatului C. Jirecek, publicat în cartea sa Das Fürstenthum Bulgarien, capitol asupra căruia nu s'a atras în destul lăurea aminte a noastră, a Românilor. Deși nu împărtășim toate vederile autorului, mai ales întru ceea ce privește pe Daco-Românii din ținuturile dunărene, totuș studiul asupra Macedo-Românilor din Bulgaria este de o importanță capitală și e bine să fie cunoscut de toți câți se ocupă la noi de studii etnografice.

Publicarea acestei cărți se datorește în mare parte solitudinii ce are pentru progresul învățământului secundar d-l Mihail Popescu, administratorul Cassei Școalelor, căruia îi aducem, să cu această ocazie, viile noastre mulțumiri, pentru interesul ce știe să depună și pentru sacrificiile ce știe să facă pentru școala românească.

București, Aprilie 1914.

G. Popa-Lisseanu

INTRODUCERE

Teritoriul cel nou, cucerit dela Bulgari în vara anului 1913, făcea parte în antichitate din *Moesia inferior* și din *Scythia minor* și anume regiunea Dobrogei dunărene aparține Moesiei, iar regiunea dela Marea Neagră făcea parte integrantă din *Scythia*.

Soarta acestui teritoriu este natural să fi fost aceeași cu soarta celui alt teritoriu dela Nord, cu soarta vechei Dobrogi românești. Populațiunile cari în decursul veacurilor, s'au scurs prin aceste ținuturi, sau cari, mai mult sau mai puțin, au rămas pe aci, sunt fără îndoială aceleași cari s'au perindat prin această țară și despre cari am vorbit mai pe larg altădată¹⁾.

Nu încapă nici o discuție că importanța istorică și culturală a acestui ținut și a orașelor din el, ca în genere a tuturor orașelor din Peninsula Balcanică, este cu mult mai mare decât importanța ținuturilor și a orașelor dela nordul Dunării. Cultura greco-romană, adică cultura europeană de astăzi — cultura germană, cultura slavă și mai ales cultura neolatină nefiind altceva decât cultura greco-romană în evoluțiunea ei — și-a făcut drumul, în mare parte, prin regiunile și prin orașele Peninsulei Bal-

1) *Incercare de Monografie asupra Cetății Drăstorul-Silistra*, cap. 1—3.

canice, ca să ajungă până la noi și dela noi în regiunile nordice ale Europei. Țările din sudul Dunării, Bosnia, Herțegovina, Albania, Epirul etc., regiuni pe cari suntem deprinși să le socotim ca regiuni barbare, au fost într'o vreme într'o stare cu mult mai înfloritoare de cât orașele și regiunile din Țara Românească, decât cele din Austria, din Germania, din Anglia și din Rusia.

Void deci să înodăm cele două capete ale firului ce reprezintă, aci la noi, continuitatea civilizațiunii europene, este necesar, credem, să studiem istoricul orașelor și al regiunilor cari se găseau odinioară într'o stare de înflorire la marginea de miază-noapte a provinciilor greco-romane dela Dunărea de jos.

Fără îndoială, Dobrogea noastră de astăzi a servit drept o poartă largă, prin care au trecut popoarele dela Nord spre Sud și cele dela Sud spre Nord. Darius, regele Perșilor, ca să nu mergem mai adânc în noaptea vremurilor, apoi Alexandru cel Mare, regele Macedonilor, Lysimach, în urmă, pe aci au trecut ca să ajungă la Dunăre și să se războiască cu popoarele scytice, și cu cele getice. Câteva sute de ani mai târziu, tot pe aci și-au făcut și Romanii drumul, ca să supună triburile barbare ale Daco-Geților. Mai apoi, în timpul invaziunilor popoarelor din Asia, pe aci a fost canalul de scurgere al acelor cari au căutat să lovească în împărăția greco-romană. Răsboaiele dintre Bizantini și Bulgari, când aceștia au trecut Dunărea, precum și războaiele dintre Bizantini și Ruși, tot prin această parte a Dobrogei s'au făcut.

Consecința firească a atâtor răsboaie, săvârșite în regiunile dobrogene, răsboaie între popoare civilizate și între popoare barbare, între lumină și între întuneric, a fost distrugerea civilizațiunii greco-romane care începuse a se statornici temeinic aici. Și de sigur cea mai puternică lovitură ce s'a dat civilizațiunii vechi Dobrogei, civilizațiune care la un moment dat a îmbrăcat veștmântul limbei slave, fără însă să fi fost o civilizațiune slavă,

a fost venirea Turcilor. Timp de aproape 600 de ani, cât a ținut dominațiunea barbară a Turcilor—și nenorocirea noastră a fost, ca ea să coincidă tocmai cu întemeierea principatelor românești—cultura greco-romană, cu toată puterea ei de rezistență, altoită și cu puterea creștinismului binefăcător, a trebuit să se dea învinsă și să se retragă în alte locuri mai prielnice dinaintea puterii distrugătoare turcești. Și va fi ursit poate numai secolului nostru, ca să reinvie, și în ținuturile dobrogene, cultura civilizatoare greco-romană, reprezentată prin urmașii Romanilor dela Dunăre. Iar geniul latin, înăbușit de Turanii dela Nord și stingherit de Turanii dela Sud, reinviind, va pune în evidență calitățile superioare ale rasei noastre indo-europenești față de calitățile inferioare și adesea ori brutale ale rasei turanice, ale Ungurilor și Bulgarilor.

Urmele civilizațiunii greco-romane din noul teritoriu cucerit le vom reduce la studiul orașelor ce cunoaștem în acest teritoriu. Aceste orașe sunt, la mare, *Cranea*, *Dionysopolis*, *Bizone* și *Tirizis*, la Dunăre, *Durostorum* și *Transmarisca*, și, în interiorul țării, *Abrittus* și *Zaldapa*. Vom considera monumentele ce găsim în diferitele localități ale Dobrogei ca provenind din aceste orașe. Se înțelege dela sine că dacă găsim într'un sat oarecare al Dobrogei un monument cultural, sau dacă găsim vr'o piatră cu inscripții, nu trebuie numai de cât ca acel monument să fie originar din localitatea unde se găsește. Adesea ori pietrile au fost transportate la mari depărtări și un monument descoperit bunăoară în satul *Capacli*, trebuie să presupunem că el provine fie dela *Abrittus*, fie dela *Tropaeum Traiani*.

În regiunile maritime, vor fi fost desigur mai mult colonii grecești, după cum în regiunile dela Dunăre și în cele din interiorul țării, vor fi fost, fără îndoială, mai mult colonii romane.

Coloniile grecești, deși se constată că au fost din tim-

pul celei de a doua civilizațiuni eline, totuș, după toate probabilitățile, unele din ele vor fi fost și din epoca civilizațiunii myceniene sau minoene. Căci, dacă se constată, bunăoară, că la noi, la Cucuteni, se găsesc urmele primei civilizațiuni grecești, cu atât mai vârtos vor fi datând din această epocă, adecă dinainte de epoca istorică, și coloniile grecești dela Pontul Euxin, cu toate că despre aceasta nu avem nici o dată precisă.

Faptul însă că ni se povestește de scriitori, ca geograful Strabo, ¹⁾ că în regiunea Balicului de astăzi ar fi fost odinioară țara Troglodiților, cari trăiau în locuințe subpământene spre a scăpa de frigul iernei și de arșița soarelui, și faptul că în regiunea dela Ecrene locuiau legendarii Pygmaei, conduși de regina lor Gerania, ²⁾—după care s'a numit și orașul Gerania, azi Dispudac, lângă Ecrene, Pygmaei, despre care ni se povestește că s'au luptat cu eroul legendar Hercule,—ne face să presupunem că și în noul teritoriu al Dobrogei va fi fost în ființă civilizațiunea milienului al II dinainte de Christos, adecă civilizațiunea minoiană sau myceniiană.

Populațiunea actuală a acestui teritoriu este formată în marea sa majoritate din Găgăuți, neste creștini cari, perzându-și limba lor proprie, au adoptat limba turcească. Ei sunt, după toate probabilitățile, urmași ai vechilor Cumani ³⁾ cari s'au pripășit prin aceste ținuturi și mai ales prin ținuturile de la Marea Neagră. Bulgarii s'au stabilit în noul teritoriu din Dobrogea, mai ales, după războiul din 1877. Turcii părăsindu-și țara, s'au adus aci coloniști bulgari de prin regiunea Kirkilissei și a Adrianopolului.

1) Strabo, *Geogr.* XVI.

2) Plinius, *Nat. hist.* IV, 8.1.

3) În secolul al XIII Cumanii au dat și o dinastie pentru tronul Bulgariei de la Târnova: dinastia Terterizilor.

CAPITOLUL I

CRANEA-ECRENE

În colțul cel mai dinspre sud-est al noului teritoriu dobrogean, pe țărmul Mării Negre, se găsește sărăcăciosul sat Ecrene, odinioară înfloritorul oraș *Κρανέα*. Istorieul acestui oraș este foarte puțin cunoscut. Desigur însă că și acest oraș, ca mai toate orașele de pe litoralul Pontului Euxin, își va fi avut, pe vremuri, importanța sa istorică și mai ales comercială.

Mult timp s'a crezut că Ecrene este unul și același oraș cu anticul Cruni, numit mai apoi Dionysopolis (Balcic). Identificarea lui Ecrene cu Cruni a făcut-o mai întâiu scriitorul André Papadopoulo Vretos¹⁾ și opiniunea lui a adoptat-o în urmă și Kanitz²⁾. Vretos vedeă în vorba Ecrene o corupțiune a vorbii Cruni, *Κρουνοί*; Kanitz însă, a adăugat noi argumente pe lângă argumentul etimologic al lui André Papadopoulo Vretos. Se știe că vorba *κρουνοί* însemnează „curs de apă, isvor”. Cursuri de apă se găsesc la Ecrene, pe unde curge râul Batova, iar nu la Balcic; prin urmare, zice Kanitz, Cruni, prefăcut mai târziu în Dionysopolis, trebuie căutat la

1) Vretos, *La Bulgarie ancienne et moderne*, St. Petersburg, 1856, pag. 218.

2) Kanitz, *Donaubulgarien* III. pag. 218.

la Ecrene. Pe lângă aceasta, continuă Kanitz, la Ecrene se găsesc multe vii și orașul Cruni s'a numit Dionysopolis după numele zeului vinului și fiindcă valurile mării, după tradiție, ar fi adus aci o statuă a lui Dionysos. Afară de aceasta, în favoarea tezei sale, Kanitz mai amintea de un basorelief găsit la Ecrene și pe care el îl socotea ca fiind închinat lui Dionysos și Apollo, zei cari s'ar fi bucurat aci de un cult deosebit.

Jirecek¹⁾ a dovedit în urmă că orașul Cruni-Dionysopolis trebuie identificat cu Balcicul nostru de astăzi, că acele izvoare de apă, κρουνοί, sunt la Balcic, că viile de lângă Balcic se bucurau în antichitate, de acelaș renume, ca în zilele noastre, că basorelieful, dedicat lui Dionysos și Apollo, în realitate este dedicat de un oarecare cetățean din Cranea, numit Dionysos, zeilor Apollo și Artemis, și a mai adus învățatul Jirecek și alte dovezi indiscutabile cari stabilesc în mod cert că Κρουνοί-Dionysopolis era așezat în localitatea de azi Balcic²⁾.

Cranea sub forma sa latină o găsim amintită o singură dată într'o hartă maritimă, într'un portulan, din anul 1408, iar în forma sa grecească de Κρανέα, de două ori, în *Acta patriarchatus Constantinopolitani*: Τὰ περὶ τὴν Βάρναν Πατριαρχικά καστέλλια, Ἡ Κάρναβα, ἡ Κρανέα, τὰ Κελλία ἤτοι τὸ Λυκοστόμιον, τὰ Γεράνια, ἡ Δρύστρα, ἡ Γαλιάγρα. Adică: Căstelele patriarhale din jurul Varnei sunt Carnava (Cavarna) Cranea, Kellia sau Lycostomion, Gerania, Dristra, Galiagra (Caliacra)³⁾.

De asemenea, pentru a doua oară, o găsim amintită

1) Jirecek, *Arch. epigr. Mitteilungen* X. 129.

2) Fiind stabilită definitiv identificarea orașului Cruni-Dionysopolis cu Balcicul, ar fi părut de prisos să mai cităm argumentarea lui Kanitz, că la Ecrene, și nu la Balcic, ar fi fost Cruni-Dionysopolis. Am făcut-o însă fiindcă ziarele noastre au îmbrățișat, necunoscând studiile ulterioare, teza veche a lui Kanitz și un fost ministru al nostru, a susținut aceeaș opinie într'o conferință publică.

3) Miklosich-Muller, *Acta patriarchatus Const.* I, p. 75.

în aceleași *Acta patriarhatūs* alătura de Gerania: τῆς Κρῆνης καὶ τῶν Γερανίων, ¹⁾ supt anul 1370.

Alte cunoștințe asupra anticului oraș Cranea nu avem. Ecrene se găsește la poalele unui munte înalt de 252 m. deasupra mării. Pe acest munte, după cum susține archeologul Jirecek, ar fi existat odinioară un puternic lagăr militar (Castra), numit mai târziu *Castrici*. Cranea ar fi fost locul de debarcare, *portul*, dela poalele muntelui. În hărțile bulgare și în harta ce însoțește „Cartea Verde” localitatea Castrici este notată la Cavaclar spre Varna.

La poalele dinspre miazăzi ale muntelui, în Bulgaria, se găsește satul Dispudac, numit în antichitate Gerania. Despre Gerania ne spune Plinius că ar fi fost locuința fabuloșilor Pygmei. „*Gerania, ubi Pygmaeorum gens fuisse dicitur*” ²⁾. Tot aci pare a fi fost și limita între teritoriul Varnei-(Odessus) și cel al Balcicului (Dionysopolis), căci s'a găsit în această localitate o inscripție, pe care profesorul din Varna, C. Scorpil, citește *Fines terrae Odessitanorum* ³⁾.

La Dispudac se văd și astăzi urmele unui castel roman poligonal cu turnuri. La anul 1864 s'a întemeiat aci un sat de Cerchezi, sat care și-a luat numele de Azizié. Bulgarii dela Dispudac sunt coloniști aduși târziu dela Adrianopol ⁴⁾

Spre Nord dela Ecrene și în apropiere de această localitate, se găsește satul *Teke*, vestit pentru o mănăstire de derviși, cea mai mare din Europa, după cea din Constantinopol. Aci se găsește odinioară un splendid mauzoleu, un *turbé*, în piatră cioplită, ridicat de vestitul sultan Soliman în cinstea sfântului Akjazly-

1) Miclosich-Müller, *op. cit.* pag. 528.

2) Plinius *Hist. nat.* IV. 18, 5.

3) C. Scorpil, *Arch. epigr. Mitt.* pag. 206.

4) Jirecek, *op. cit.* Aci la Dispudac s'ar fi găsit și o piatră cu inscripția: Χρ(ιστός) τῶν δεσποτῶν ἡμῶν Ἀρχαδίου καὶ Ὀνορίου Ἀθροῦστων.

Baba al Turcilor, identificat cu Sf. Atanasie al creștinilor. La 1829 Rușii ajungând aci i-au dat foc. Teke a servit ca loc de pelerinagiu pentru populațiunea musulmană din partea locului¹⁾.

Ceva mai la sud de Ecrene, în teritoriul bulgar, se găsește Vlahlar, sat fără îndoială românesc, după cum ne arată aceasta numele său de *Vlah*.

1) Jirecek, *op. cit.* pag. 131.

CAPITOLUL II.

DIONYSOPOLIS-BALCIC

Pe locul unde se găsește astăzi micul oraș Balcic¹ a existat odinioară, în antichitatea greco-romană, pe rând, orașelul *Kruni*, apoi *Dionysopolis*, iar în evul mediu, *Carbona*. Identificarea acestor orașe s'a făcut cu mare greutate. În genere s'a crezut multă vreme, că atât Kruni cât și Dionysopolis s'ar afla în localitatea de astăzi numită Ecrene.

Cel care pentru întâia dată a identificat vechiul oraș Kruni-Dionysopolis cu Balcicul zilelor noastre a fost arheologul Mercklin¹⁾, care a publicat la anul 1850, o inscripție găsită la Balcic, o inscripție a unui *ιερέως τοῦ καίστου θεοῦ Διονύσου*, adică a unui preot al zeului eponim Dionysos și a susținut în același timp această identificare de localitate.

Identificarea lui Mercklin a trecut neobservată, până în anul 1886, când Jirecek, făcând cercetări arheologice amănunțite în Bulgaria, a descoperit la Balcic două inscripțiuni, reproduse de noi mai jos, care conțin numele cetății²⁾. În prima, din timpul împăratului Pius, se poate citi *βουλῆ ἄμμος Διονυσοπολιτῶν*, senatul și poporul Dionysopolitanilor și într'a doua, dintr'o epocă de mai târziu, *ἡ βουλῆ καὶ ὁ ἄμμος Διονυσοπολιτῶν*. Aceste trei inscripțiuni, cea a lui Mercklin și cele ale lui Jirecek, stabilesc în mod definitiv și neîndoios localitatea Dionysopolis.

1) L. Mercklin, *Archeolog. Zeitung* VIII. 1850. 141.8.

2) C. Jirecek, *Arch. epigr. Mitteilungen* X (1886), cu o hartă.

561

Prin urmare toți câți, luându-se după Kanitz, socotesc că Dionysopolis trebuște căutat la Errene, greșesc.

Orașul Dionysopolis se numia odinioară Κρουνοί. Cruni românește *Isvoarele*.

Scriitorul grec Scymnos din Chios, în *Periegesis* al său, ne explică de ce localitatea și-a luat numele de Κρουνοί. S'a numit Cruni *διὰ τὰς τῶν ἐγγύς ὑδάτων ἐκρῶσεις*, adică *din cauza izvoarelor de apă din apropiere*.

Dăm aci în întregime textul din *Periegesis* al lui Scymnos din Chios, împreună cu traducerea românească:

Διονυσόπολις δ' ἢ πρῶτον ὠνομάζεται
Κρουνοί διὰ τῶν ἐγγύς ὑδάτων ἐκρῶσεις·
Διονυσιακοῦ δὲ προσπεσόντων ὕστερον
ἐκ τῆς θαλάσσης τοῖς τόποις ἀγάλματος,
Διονυσόπολιν λέγουσι κληθῆναι πάλιν.
Ἐν μεθορίοις δὲ τῆς Κροβύζων καὶ Σκυθῶν
χώρα μεγάλης Ἑλλήνας οἰκητὰς ἔχει 4).

Adecă: Dionysopolis s'a numit mai întâi Cruni din cauza izvoarelor de apă; mai târziu după ce marea a aruncat pe țărm o statuă a lui Dionysos sau Bacchus, se spune că s'a numit Dionysopolis. Această regiune din țara Crobyzilor și a Scyților are o populațiune grecească amestecată.

Anonymus *Perinli Euxini*, însă, adaugă:

Ἄρα ἢ Διονυσόπολις πρῶτον ὠνομάζεται Κρουνοί διὰ τῶν ὑδάτων ἐκρῶσεις· ἔπειτα δὲ μετωνομάσθη Μатиόπολις· ὕστερον δὲ Διονυσιακοῦ ἀγάλματος προσπεσόντως ἐκ τῆς θαλάσσης τοῖς τόποις, Διονυσόπολιν λέγουσι κληθῆναι πάλιν. Ἐν μεθορίοις δὲ τῆς Κροβύζων καὶ Σκυθῶν χώρας κειμένη, μεγάλης Ἑλλήνας οἰκητὰς ἔχει 2).

Adecă: Acest oraș se numia mai înainte Cruni din cauza izvoarelor de apă; în urmă însă i s'a zis *Matiopolis*. În

1) Anonymi (vulgo-Scymni Chii) *Orbis descriptio* v. 751. *Geographi Graeci minores* I. 226.

2) Anonymi, *Periplus Ponti Euxini* 78.

Fig. 1 — Vedecca Balicului de astăzi.

sfârșit însă, când marea a aruncat aci o statuă a lui Bacchus, s'a numit *Dionysopolis*. Orașul se găsește în țara Crobyzilor și a Scyților și are locuitori greci amestecați cu alte popoare.

Prin urmare, vechiul nume al orașului era Cruni, după aceea *Matiopolis* și în urmă *Dionysopolis*, decând valurile mării ar fi aruncat aci pe țarm, o statuă a lui Dionysos-Bacchus.

Numirea de *Cruni* își are explicarea sa naturală, întrucât în această regiune, spre deosebire de mai tot ținutul de prinprejur, se găseau izvoare în adundență. De asemenea numirea de *Dionysopolis*, dată actualului Balcic, iarăș își are explicarea sa rațională, întrucât de jur împrejur viile sunt cultivate pe o mare întindere. Era deci natural ca zeul protector al acestei regiuni să-și fi dat numele său orașului care se dezvoltă aci: *Dionysopolis*.

Numirea de *Matiopolis* pare a fi o corupțiune din *Marcianopolis*, (*Devnia*)¹⁾; în adevăr, *Marcianopolis*, oraș întemeiat de împăratul Traian și numit după numele surorii sale *Marciana*²⁾, nu este departe de *Dionysopolis*.

Anonymul *Periplului Mării Negre* a făcut o confuzie luând *Marcianopolis*, udată de fluviul cu apă abundentă, *Potamos*, drept *Cruni*. Bănuiala aceasta pare a o confirma și *Stephanus* din *Byzanț*, care trăia pe la 610 d. Chr. și care într'unul din fragmentele din cartea intitulată *Ethnica* scrie: *Διονύσου πόλις ἐν τῷ Πόντῳ, ἢ πρότερον Κρουνοὶ ἀπὸ τῆς τῶν ὑδάτων καταρροῆς. „Διονυσιακοῦ δὲ προσπεσόντος ὕστερον ἐν τῆς θαλάττης τοῖς τόποις ἀγάλματος“*, οὕτως ἐκλήθη.

Acest pasagiu al lui *Stephanus* nu spune nici un cuvânt despre cetatea *Matiopolis*, pe care însă *Anonymus*, — el trăia prin secolul al V— a trebuit să o adaoge dela sine, crezând-o drept o localitate pe care o indentifică cu *Dionysopolis*.

1) *Vossius, Geographi Graeci minores* I. pag. 226.

2) *Jordanes, De rebus Geticis*, 16 ne dă și tradiția despre fundarea orașului.

În afară de pasagiul de mai sus din Anonymus *Peripli Ponti Euxini*, numirea de *Matiopolis* nu o mai găsim la nici un alt scriitor, și cu atât mai puțin nu o mai găsim identificată de nimenea cu Cruni-Dionysopolis. Scriitorul Plinius, bunăoară, nu ne spune decât: *Dionysopolim Crunos antea dictam aluit Ziras amnis*, adică, orașul Dionysopolis, numit mai înainte Cruni, este udat de fluviul Ziras. Acest fluviu despărția teritoriul orașelor Dionysopolis și Odessus (Varna) și dela Dioclețian înainte formă frontiera Provinciei scytime ¹⁾.

Prin urmare rămâne stabilit că Balcicul nostru de astăzi s'a numit odinioară Cruni, că n'a avut nici odată numele de Matiopolis, și că în urmă s'a numit Dionysopolis.

Despre existența orașului Cruni avem dovezi, pe lângă izvoarele istorice amintite mai sus, în Strabo ²⁾, în Hierocles ³⁾, în Itinerarium Antonini ⁴⁾, în Geograful Ravennat ⁵⁾, în Constantin Porphyrogenitul ³⁾ și în Tabela Peutingeriană.

Despre Dionysopolis ne amintește, pe lângă mărturiile istorice de mai sus, și Appian ⁷⁾, și poetul Ovidius ⁸⁾.

Am stabilit în altă parte a acestui studiu că Dionysopolis-Cruni nu trebuie confundat cu Ecrene, vechea Cranea.

Numirea de Dionysopolis, după textele citate mai sus, ar fi căpătat-o localitatea noastră dela o statuă a lui Dionysos, aruncată pe țărmul de aci de valurile mării.

E curios însă că Strabo, în *Geographia* sa, nu ne dă decât numirea de Cruni și nu ne amintește deloc de

1) Weiss *Die Dobrudscha im Altertum*, pag. 10.

2) Strabo, *Geogr.* VII. p. 319.

3) Hierocles, *Synecdismus* p. 627.

4) *Itinerarium Antonini*, p. 228.

5) *Geogr. Ravennas*, IV. 6.

6) Constantinus, *De Thematibus* II. 1.

7) Appianus, *De rebus Illyricis* XXX.

8) Ovidius, *Trist.* I. 10.37.

Dionysopolis. Știm însă, pe de altă parte, că după mărturia monedelor și a lui Scymnus localitatea noastră primise numele de Dionysopolis. Și fiindcă Ovidiu, contemporanul lui Strabo, numește Balcicul nostru *Arces Bacchi*:

*et arces,
Praetereat dictas nomine, Bacche, tuo*

și fiindcă naturalistul Plinius amintește despre Cruni, ca despre un nume ce l-a avut odinioară cetatea Dionysopolis „*nunc habet Dionysopolim, Crunos antea dictam*“, trebuie să presupunem că Strabo a redat textul pe care îl avea înainte necomplet, căci altfel nu putea să nu amintească numele ce-l avea orașul în timpul său.

Tot așa de neclar, ca și Strabo, este geograful latin Mela, când ne spune „*est portus Crunos, urbes Dionysopolis*“¹⁾. După Mela pare a fi fost două orașe și în adevăr el credea că sunt două, deși, în realitate nu era decât un singur oraș.

Când se va fi fundat orașul Dionysopolis?

Nu putem ști. Probabil însă că Dionysopolis nu este o colonie prea veche și în orice caz nu este o colonie din Milet, cum sunt atâtea colonii de pe țărmul Mării Negre. În acest caz, desigur ne-ar fi spus-o Scymnus din Chios, după cum ne-a spus aceasta despre coloniile dela Tomi, dela Odessus, etc. Din textul lui Scymnus rezultă numai că Dionysopolis se găsește între regiunea Scyților și a Crobyzilor și că are o populație de diferite proveniențe (*μικτῶδες Ἐλληνες*).

De asemenea periplul cel mai vechiu, periplul așa numit al lui Scylax, de prin mijlocul secolului al IV

1) Mela, *Chorographia* II. 2.

înainte de Chr., nu ne amintește nici un câvânt despre localitatea dela Balcic. Probabil că pe vremea aceasta n'a existat orașul Dionysopolis. În orice caz, susține Pick ¹⁾, chiar dacă a existat colonia Cruni-Dionysopolis, ea nu a fost un oraș autonom, ci numai un orașel, *πολιτικόν*, dependent de alte orașe, ca și Tomi, ca și Anchialos, cari de asemenea nu sunt amintite; căci atât Scylax cât și Scymnos nu amintesc decât orașele autonome. Dacă Scymnos le amintește, aceasta este o dovadă că pe vremea sa deveniseră orașe autonome.

De cine depindea Cruni-Dionysopolis? Orașul cel mai apropiat și care avea oarecare însemnătate pe vremea aceea, era Odessus (Varna). Odessus era *πόλις*, cetate, și monedele din timpul imperiului ne spun că „marele zeu” din Odessus și Dionysopolis se bucură de o mare adorațiune. Trebuie să presupunem, împreună cu Pick, după ale cărui idei ne călăuzim în aceste aprecieri, că Odessitanii găseau pentru corăbiile lor, când bătea vântul dela Nord, un adăpost la Balcic, că acest oraș avea o mare importanță pentru negoțul lor și că din cauza isvoarelor de apă bună de băut, localitatea s'a numit Cruni.

Nu putem ști când își va fi dobândit orașul nostru autonomia. Probabil că, odată cu numele de Dionysopolis, își va fi dobândit și independența sa.

Monedele ce s'au găsit la Dionysopolis se urcă până la anul 200 înainte de Chr. și probabil s'au bătut și mai înainte. Pick bănuiește că baterea monedelor coincide cu dobândirea autonomiei și, prin faptul că noul oraș a primit numele de *πόλις*, conchide că el s'a format în epoca elenistică.

După toate probabilitățile, atât autonomia cât și numele orașului provin din a doua jumătate a secolului al III înainte de Chr., adică odată cu obținerea autonomiei și de către orașul Tomi (Constanța).

1) Pick, *Die antiken Münzen von Dacien und Moesien* I. 125,

Câtă vreme va fi dăinuit independența orașului Dionysopolis nu putem ști. E de presupus că va fi fost și el cucerit de Lucullus în anul 72 înainte de Chr. și că sub stăpânirea romană va fi avut aceeaș soartă ca și celelalte orașele maritime grecești: Odessus, Callatis, Tomi, etc. Probabil că va fi făcut și Dionysopolis parte din alianța orașelor grecești, din așa numita κοινὸν τῆς Πενταπόλεως¹⁾.

Deși orașul Dionysopolis facea parte dintre *celebriora oppida* ale Scythiei Mici, cum ne spune Ammiân Marcellin, totuș avem prea puține cunoștințe despre trecutul acestui oraș grecesc.

În anii din urma însă s'a descoperit la Balçic o inscripțiune, din care vedem care eră situațiunea orașului în secolul I în. de Chr. Dăm această importantă inscripțiune în întregimea ei:

...αι... πλι... τὸν δὲ ἔλαθε... ος Θεοδώρου καὶ ει... αν τοῖς ἰδίοις δαπανήμασι... μετὰ τὼν συναποδήμων αἰτήσας ἀσφαλῆσαν ἐπορεύθη εἰς Ἀργέδαυον πρὸς τὸν πατέρα τοῦ βασιλέως Βυρεβίστα παραχθέντος δὲ καὶ συντυχῶν αὐτῶι τὴν μὲν εὐνοίαν τὴν ἀπ' αὐτοῦ κατεκτήσατο τῇ πόλει τῆς δὲ δαπάνης ἀπέλυσεν τὸν δῆμον ἱερῆς τε γυνόμενος θεοῦ Διὸς μεγάλου τὰς τε πομπὰς καὶ τὰς θυσίας ἐπέτελεσεν εὐσεβῶς καὶ τοῖς πολιταῖς μετέδωκεν τῶν κρεῶν τῷ δὲ Σαράπει λαχῶν ἱερῆς ὁμοίως τοῖς δαπανήμασι ἀνεστράφη καλῶς τε καὶ φιλαλήθως τοῦ τε ἐπωνόμου τῆς πόλεως Διονύσου οὐκ ἔχοντος ἱερῆ ἀφ' ἐτῶν πληθύνων ἐπικληθεὶς ὑπὸ τῶν πολιτῶν ἐπέδωκεν ἑαυτὸν καὶ κατὰ τὴν Γαῖου Ἀντωνίου παραγεμισσίαν ἀναλαθὼν τὸν στέφανον τοῦ θεοῦ τὰς τε πομπὰς καὶ θυσίας ἐπέτελεσε καλῶς καὶ μεγαλομερῶς καὶ τοῖς πολιταῖς μετέδωκε τῶν κρεῶν ἀφθόνως θεῶν τε τῶν ἐν Σαμοθράκῃ τὸν στέφανον ἀνειληφῶς διὰ οἷον τὰς τε πομπὰς καὶ τὰς θυσίας ἐπιτελεῖ ὑπὲρ τε τῶν μυστῶν καὶ τῆς πόλεως. νεωστὶ τε τοῦ

1) T. Pick, *op. cit.*, 126.

βασιλέως Βυρεβίστα πρώτου και μεγίστου γεγονότος των επί Θράκης βασιλέων και πάσαν την τε πέραν του παταμου και την επί τάδε κατεισχηγόντος παραγεγόμενος και προς τούτον εν τη πρώτη και μεγίστη βασιλεία τὰ θέλτιστα καταργάζεται τη πατρίδι λέγων αει και συνδουλεύων τὰ κράτιστα και την εϋνοιαν του βασιλέως προς την της πόλεως σωτηρίαν προσ- παραμυθούμενος, εν τε τοις λοιποις άπασιν άφειδώς έαυτον επιδιδούς εις τας της πόλεως πρεσβίαις και κινδύνους επιδε- χόμενος άόκνως προς τὸ πάντως τι καταργάζεσθαι τη πατρίδι συμφέρον. προς τε Γναϊον Πομπήριον Γναϊνο υιόν, αυτοκράτορα Ρωμαίων αποσταλείς υπό βασιλέως Βυρεβίστα πρεσβευτής και συντύχων αὐτῷ της Μακεδονίας εν τοις περι Ηράκληαν την επί του Λύκου, οὐ μόνον τους υπέρ του βασιλέως χρηματισ- μους διέθετο την εϋνοιαν την Ρωμαίων παραχόμενος τῷ βα- σιλεί, αλλά και περί της πατρίδος τους καλλίστους διέθετο χρηματισμούς καθόλου δὲ κατά πάσαν περίστασιν καιρών φυγή και σώματι παράβαλλόμενος και θανάτῳ χρώμενος ταις εκ του βίου, τινὰ δὲ και των πολιτικῶν χορηγιῶν σωμα- τοποιῶν παρ' έαυτου την μεγίστην ενδείκνυται σπουδὴν εις την υπέρ της πατρίδος σωτηρίαν' ίνα οὖν και ο δῆμος φαί- νηται τιμῶν τους καλους και αγαθους άνδρας και έαυτον ευεργετοῦντας, δεδόχθαι τη βουλή και τῷ δήμῳ, επηγήσθαι μὲν επί τούτοις Ακορνίωνα Διονυσίου και στεφανωθῆναι αὐτον εν τοις Διονυσίοις χρυσῷ στεφάνῳ και ειπώνι γαλκή, στεφα- νοῦσθαι δὲ αὐτον και εις τον λοιπον χρόνον καθ' έκαστον έτος εν τοις Διονυσίοις χρυσῷ στεφάνῳ, δεδόσθαι δὲ αὐτῷ και εις άνάστασιν άνδριάντος τόπον τον επιφανέστατον της άγορας.

Adeca: ...dimpreună cu tovarășii căutând scăpare se duse la Argedavon ¹⁾ la tatăl regelui Burevista și fiind acolo și întâlnindu-se cu ei câștigă dela ei bunăvoință pentru oraș, iar de cheltuiala avută liberă pe popor. Și făcându-se preot al zeului Jupiter Maximus, îndeplini

1) Argedavon este desigur Arcidava, cetate din Banat. Vezi V. Pârvan. *Cetatea Trophaeum* pag. 8 și *Contribuțiuni epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, pag. 187.

jertfele și ceremoniile religioase cu cucernicie și carnea o împărți între concetățenii săi. Ales apoi preot al lui Serapis suportă de asemenea cheltuelile cu bunăvoință și cu tragere de inimă. Dionysos (Bacchus), zeul eponim al orașului, neavând de mai mulți ani preot, fiind aclamat el de concetățeni, a primit și luând coroana zeului, în timpul când Gaius Antonius își avea aci cartierul de iarnă, îndeplini bine și cu măgnificență jertfele și ceremoniile religioase și carnea o împărți cu dărnicie între concetățenii săi. Luând apoi coroana zeilor din Samothrace pe viață, îndeplini jertfele și ceremoniile religioase și ale inițiaților și ale orașului. În tinerețea sa, pe când eră rege Burevista cel dintâiu și cel mai mare dintre regii stăpânitori asupra Thraciei și obținând dela acesta stăpânirea peste întreg ținutul de dincolo de Potamos (rîul ce curge pe lângă Marcianopolis, oraș zidit de împăratul Traian), și peste împrejurimi și face pentru aceasta în prima și marea domnie foarte multe lucruri bune patriei sale, spunând și dându-i totdeauna cele mai bune sfaturi și câștigând prin vorbele sale bunăvoința regelui pentru orașul său; în celelalte toate arătându-se cu râvnă față de reprezentanța orașului și ocupându-se fără preget de nevoile lui și interesându-l tot ce privește binele patriei sale. Și fiind trimis de regele Burevista ca ambasador la Gaius Pompeius, fiul lui Gnaeus, stăpânitorul roman, și întâlnindu-l pe acela în Macedonia lângă Heraclea de lângă Lycos, duse la bun sfârșit nu numai tratativele referitoare la rege, câștigând pentru rege bunăvoința Romanilor, ci. isprăvi și tratativele foarte favorabile pentru patriă sa și în special chibzuind în sufletul și corpul său întreaga situațiune a împrejurărilor și făcând cheltueli în viață și mărind prin sine bunăstarea cetățenilor săi, dovedește mare râvnă pentru binele și mântuirea patriei sale. De aceea, pentru ca și poporul să se arate recunoscător față de bărbații săi bravi și buni și cari îi fac bine, senatul și poporul a hotărît să se aducă pentru aceștea laude publice lui

Acornion, fiul lui Dionysius, și să fie încoronat la serbările dionysiace cu o coroană de aur și cu o imagine de metal și să se încoroneze și în viitor în fiecare an la sărbătorile dionysiace cu o coroană de aur și pentru a i se ridica o statuă să i se dea locul cel mai bine situat din piață ¹⁾.

Inscripțiunea această, comentată cu deamănuntul de Latyschew ²⁾, datează din anul 48 înainte de Chr. Din ea se vede că senatul și poporul Dionysopolitanilor aduc un decret în onoarea unui oarecare Acornion, fiul lui Dionysius, care de bunăvoia sa și cu cheltuiala proprie și-a luat asupra-și o solie către tatăl lui Boerebiste, regelele Dacilor, apoi chiar către Boerebiste însuș; că orașul Dionysopolis s'a găsit în secolul I în mari primejdii și că a recunoscut dependența sa față de regatul Dacilor; că acest Acornion a intrat în grația lui Boerebiste și că a fost trimis ca sol al acestuia la Roma, la Cnaeus Pompejus și că a știut să se achite cu succes de însărcinarea dată și să câștige foloase pentru patria sa. Mai rezultă din inscripție că atunci când marele rege al Dacilor, Boerebiste, a început să cucerească Thracia și cetățile grecești dela Pontul Euxin, orașul Balcic s'a supus de bună voie și n'a voit să înfrunte urgia regelui dac și că Acornion a putut să devie un deytot al regelui și să-i reprezinte interesele pe lângă generalul roman.

Tot din această inscripție mai vedem care eră starea financiară a orașului pe aceste vremuri. Timp de mai mulți ani, nu s'a putut alege un preot pentru Dionysos, zeul eponim al orașului. Atunci Acornion își luă asupra-și această slujbă, și anume atunci când Caius Antonius Hybrida, în expedițiunea sa nenorocită împotriva

1) *Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes*, I, pag. 547; Dittenberger, *Sylloge I*, pag. 537, Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*, pag. 86.

2) Latyschew, *Journal du ministère de l'Instruction publique*, 1896.

Dardanilor, a iernat în Dionysopolis sau lângă acest oraș.

Se știe că acest Hybrida a fost bătut în nenorocita luptă dela Histropolis, din anul 59 a. Chr., de populațiunile din Scythia minor și din Moesia inferior în frunte cu Bastarnii ¹⁾.

Balcicul, neavând la mare loc pentru un port bun, n'a putut să devie niciodată un oraș prea însemnat. Dovadă despre această este și faptul că n'a bătut niciodată monede de argint. Monedele de aci sunt numai monede de bronz, în forma monedelor celorlalte orașe din apropiere și cele mai vechi datează dela 200 înainte de Christos. Cele mai însemnate sunt cele ce provin din epoca împăratului Commodus și până în timpul lui Gordianus.

În colecțiunea de monede ce ne dă Pick, găsim monede cu efigia lui Dionysos și cu mențiunea împăraților romani: Pius, Lucilla, Commodus, Severus, Domna, Maesa, Alexander, Gordianus, Gordianus-Serapis.—Zeități avem menționate: Dionysos, Demeter, Marele Zeu, Hercules-Dionysos, Zeus, Zeus Serapis, Athena, Asclepios, Hygeia, Nemesis, Concordia, Tyche. Inscripția acestor monede este Διονυσοπολειτών.

Dionysopolis a aparținut când de provincia Moesia inferior, când de Scythia minor. Că într'o vreme Dionysopolis făcea parte din Moesia inferioară ne-o arată inscripția cunoscutului *legatus Moesiae* Vitrasius Pollio; în timpul de după împăratul Diocletian făcea parte din provincia Scythia minor.

Orașelul Dionysopolis,—mai mult grec de cât roman, și despre a cărui viață democratică de prin secolul II după Christos, ne vorbesc numeroase monumente găsite aci, având unele mențiunea de ἡ βουλὴ, și ὁ δῆμος,—

1) T. Livius, *Periocha* c. 103: *C. Antorius proconsul in Thracia parum prospere rem gessit; Iulius Obsequens, De prodigiis: ibi a Dardanis oppressus, amisso exercitu, profugit.*

deși nu va fi avut niciodată o prea mare însemnătate, totuși a trebuit să se bucure de oarecare bunăstare și de oarecare înflorire. Numeroasele resturi de arhitectură, reliefuri, statui, obiecte de artă, monede, etc., sunt o dovadă că Balcicul a trebuit să aibă o epocă de bună stare materială.

Iată, în afară de inscripțiunea redată mai sus, cele mai însemnate monumente descoperite la Balcic:

1. Ἀγαθῆ: τῶν τ. Οὐιτράσιον Πολλίωνα πρεσβευτὴν καὶ ἀντιστράτηγον Σεβαστοῦ Καίσαρος εὐεργέτην βουλῆ δῆμος Διονυσοπολειτῶν 1).

Soartei celei bune. Pentru binefăcătorul Vitrasius Pollio, guvernatorul general al prea măritului Caesar. Senatul și poporul din Dionysopolis.

Acest monument este închinat, după cum se vede, în sănătatea lui T. Vitrasius Pollio, un prea cunoscut guvernator al Moesiei inferioare (*legatus Augusti propraetore*), de către senatul și poporul din Dionysopolis 2). Împărat pe vremea aceasta era Antoninus Pius (138-161). Pollio a fost numit everghet al Balcicului.

2. τὸν ἀσύνκριτον ἀρχιερέα καὶ ἱερέα θεῶν δώδεκα καὶ γυμνασιάρχην καινῶν ἀγώνων φιλότιμον καὶ ἀρξάντα τῆς πατρίδος ἀγνῶς καὶ πρεσβεύσαντα παρὰ θεὸν Ἀντωνεῖνον εἰς τὴν βασιλῖδα Ῥώμην καὶ ἐν ἐπιδόσει χρημάτων ἀρξάντα τὴν πρώτην ἀρχὴν καὶ εὐεργέτην τῆς πόλεως, δόντα καὶ διανομὰς τῇ κρατίστῃ βουλῇ ἐπὶ ἀναστάσει τοῦ ἀνδριάντος, Μαρτύριον Δημήτριον Διογένους βουλῆ τῶν Διονυσοπολειτῶν τεμῆς χάριν 3).

.... Lui Marcus Aurelius Demetrius, fiul lui Diogenes,

1) *Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes*, pag. 221.

2) C. I. L. III 14213. Vezi și *Monografia Drăstorul-Silistra*, pag. 44.

3) *Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes*, No. 644, pag. 221.

marele preot al celor doisprezece zei și gimnaziarchul noilor jocuri publice, celui iubitor de glorie și marelui patriot cinstit și care a fost ca delegat pe lângă divul Antonin în împărăteasca Romă, și care s'a distins în creșterea veniturilor și binefăcătorului orașului, dând și bani prea bunului senat pentru ridicarea statuei. *Senatul Dionysopolitanilor în semn de recunoștință.*

Din acest important document vedem că Demetrius numit după numele împăratului, M. Aurelius Demetrius, gymnasiarch, adică magistrat grec însărcinat cu supravegherea jocurilor publice și everghet al orașului, fost ambasador pe lângă împăratul Antoninus Pius, a contribuit din averea sa particulară, după ce a făcut atâtea servicii patriei sale, să se ridice o statuă, probabil lui Dionysos, zeul eponim al orașului.

Redactarea în limba grecească a inscripțiunii acesteia este o dovadă că cel puțin în orașele de lângă Pontul Euxin romanizarea, deși făcea progrese mari, — însuș numele personagiului nostru este aproape romanizat, — totuș eră împedicată de cultura grecească, care își avea în anumite privințe superioritatea ei.

Inscripțiunea aceasta, ca și inscripțiunea de mai sus, ne dau mărturie sigure că Balcicul de odinioară își avea autonămia sa, dovadă organizarea orașului cu un senat și cu o adunare a poporului. ἡ βουλὴ καὶ ὁ δήμος.

3. Αὐτοκράτορι Τίτῳ Καίσαρι Σεβαστῳ Αὐτοκράτορος Θεσσαλιανῷ ἰδίῳ ἀρχυσι|ρεὶ μερίστωι δημοκρατικῆς ἐουσίας Πρακλέων
ἱερῆς ἐκ τῶν ἰδίων τὸν ἀνδρία|ντα αὐτοῦ ἀνέστησεν οὐδὲ καὶ νόμῳ πολεϊταις μ.

Impăratului Titus Caesar, fiul prea slăvitului împărat Vespasianus, celui mai mare preot al puterii dimarchice (tribuniciare) din Heraclea..... Preotul din averea sa

particulară i-a ridicat statua dând concetătenilor săi
și distribuțiuni de bani ¹⁾).

Inscripțiunea aceasta, datând din timpul împăratului

Fig. 2. — Balcic, Statueta lui Pan

1) Kalinka, *op. cit.* pag. 18.

Titus (79—81 d. Chr.), și găsită cu ocaziunea dărâ-mării unei vechi biserici grecești, a dispărut în anul 1897. *Heraclea Pontica*, despre care ne vorbește și Plinius ¹⁾, nu se știe unde va fi fost situată. Fiind citată de naturalistul roman după Istropolis, Tomi, Callatis și înainte de Bizone și Dionysopolis, e de presupus că orașul Hecaclea se găsea nu departe la sud de Mangalia.

4. Απολλώνιος Δημοφώντος ἱερώ-
μενος Διονύσου ὑπὲρ τῶν
Βακχεαστῶν τῶν περὶ Ἐράτωνα
Δημοφίλου Διονύσῳι χαριστήριον.

Apollonius al lui Demophonte, preot al lui Dionysos peste Baccheastii dela Eratona; lui Dionysos al lui Demophilus, în semn de recunoștință.

Inscripțiunea aceasta, găsită la baza unei statuete reprezentând un Pan cu o siringă în gură, pare a fi din secolul al III a. Chr.. Azi se păstrează în muzeul din Sofia ²⁾.

5. Π[ρόκλος], Δι-?
ων Ἀντιχάρου[ς],
Χ[ρ]ύσιππος Ἡ[ρω]-
νος [Π]απα[ς] Σεν[έκ]α,
Διονύσιος Δη[μ]ητ[ρίου]
Νείκων Ἀλ[έ]ξ[ανδ]ρου.

H

Inscripțiunea aceasta, din care nu se poate scoate un înțeles, se găsește pe o placă de marmoră, descoperită la Balcic, azi în Muzeul din Sofia ³⁾.

6. Δημητ[ρίου]
Ἀ[π]φία Φα[ν]ίου?

1) Plinius, *Hist. nat.* IV. 44.
2) Kalinka *op. cit.* pag. 168.
3) Kalinka *op. cit.* pag. 114.

Această inscripțiune se găsește în josul unui relief reprezentând pe un gladiator, care, după ieșirea sa din *Iudus*, consacră lui Hermes, zeul luptelor din Gymnasium, plasa și tridentul său, împreună cu scutul adversarului omorât. Monumentul este de marmură și se păstrează în muzeul din Sofia ¹⁾.

În afară de aceste monumente și inscripțiuni, s'au mai descoperit la Balcic o mulțime de resturi arhitectonice.

„Eu însumi, zice Weiss ²⁾, am văzut la oficiul comunal din Balcic un frumos capitel și fragmente de relieuri de marmură, iar la școală un admirabil vas de bronz cu splendide ornamente plastice (Iphigenia în Tauris?) precum și o statueta de marmură a lui Asclepios. În piață eră expusă în aer liber înaintea școlii un sarcofag de marmură.“

Fig. 3.
Balcic, Relieful unui gladiator

Teritoriul orașului Dionysopolis se învecină la sud cu teritoriul orașului Odessus, cam pe la localitatea unde se află astăzi satul Dispudac, pe țărmul drept al fluviului Zyras, — Batovsca-Reca — și unde s'a găsit o piatră cu inscripția: *Fines territorii Odessitani* ³⁾.

În timpurile de mai apoi avem de notat o inundațiune, în a. 543 după Chr. Despre această inundație ne spune

1) Kalinka, *op. cit.* pag. 242.

2) Weiss, *op. cit.* pag. 77.

3) C. I. L. 12507.

Malalas ¹⁾ și după el Theophanes ²⁾ că a pricinuit mari pagube atât orașului Balcic cât și Varnei. Pricina acestei inundațiuni a fost o furtună și poate mai de grabă un cutremur de pământ, cari, după cum ne spune C. Scorpil, în comunicarea sa ce a făcut la Varna, nu sunt rare în sudul Dobrogii. Tot un cutremur de felul acesta a fost și acela care a pricinuit dărâmarea orașului Bizone-Cavarna și despre care ne vorbește Strabo ³⁾ Mela ⁴⁾ și Plinius ⁵⁾.

Fig. 4. — Balcic, *Danțul Horelor*

În timpurile creștinătății dintâi, Balcicul a avut și o episcopie ⁶⁾. Prin faptul însă că unii scriitori au confundat câte odată Dionysopolis cu Odessus și cu Tiberiopolis, nu putem ști cu precizie cari anume au fost episcopii cari au avut, mai apoi, reședința la Balcic. Cunoaștem ca episcopi în Dionysopolis pe *Ioannes I, Nicolaus I, Nicolaus de Marciariis Perusinis* (1398—1414) „qui

1) Malalas, *Chronograph.* 485.

2) Theophanes I. 224.

3) Strabo I, 30, 4) Mela II, 22, 5) Plinius IV. 44.

6) *Zeitschrift für Kirchengeschichte* XII, 531. cf. Hierocles, 637. 2.

translatus est ad Dionysiensem” apoi, „*post Anoldi Dionysiensis episcopi obitum huic sedi praepositus est a Sixto IV a. 1476 die 24 Mai Fr. Ioannes de Ilten*“¹⁾.

În secolul 13—15 Dionysopolis își pierde numele său și ne apare sub numele de *Carbona*, *Carbuna* 1), *Καρβωνία*, la Cantacuzenos în 1318, *Καρβουνα* în *Acta patriarchatus*. Numele de Balcic nu e mai vechiu decât sec. 16.

La 1346 se găsea la Balcic un oarecare *Balica* 2) al cărui frate este *Dobrotici*, domn de Caliacra, Varna și Emona.

Numele de Balcic este nume cumanic și însemnează pământ argilos. Aci a fost centrul populației cumane și mai târziu centrul populației Găgăuților, urmași ai Cumanilor. După arătarile lui Jirecek, la 1830, la Balcic, nu se găsea nici o casă bulgărescă.

Pe o peatră de mormânt, descoperită în anul 1896, în mijlocul orașului, se poate citi următoarea inscripțiune funerară 4).

*D(is) M(anibus)
Val(erio) Hercu(lano) ?
Val(eri) Silva-
ni vet(erani) f(ilio),
Vix(it) anis XII
me(nsibus) VI
Cl(audia) Secun(dina)
ma(ter) f(ilio b(ene)
(me)r(enti) ?
Firmi vic(arii) f(ilia) ?
p(osuit)*

Adecă: Zeilor Mani. Pentru Valerius Herculanus, fiul veteranului Valerius Silvanus, de 12 ani și 6 luni. Mama

1) Le Quien, *Orbis Christianus*, III, pag. 1122.

2) D-l N. Iorga identifică acest oraș cu Cavarna.

3) Jirecek, *Das Fürstenthum Bulgarien* pag. 534.

4) C. I. L. 14212; Kalinka, *op. cit.* pag. 302.

sa Claudia Secundina fiului ei iubit. Din inițiativa fiicei sclavului Firmus (?).

În drumul dela Balcic spre nord, la 23 klm. de acest oraș, s'a descoperit la satul de astăzi *Ianuscular*, într'o casă particulară, o lespede¹⁾, provenind dintr'un cimitir din apropiere și pe care se poate citi :

*Flavio Nepotiano... circitori... viri clarissimi censoris
vixit annis XX... militavit annis XX...*

Pare a fi un monument funerar, închinat gardianului Flavius Nepotianus.

1) *C. J. L.* III. 12.444.

CAPITOLUL III.

BIZONE-CAVARNA

Pe țărmul Pontului Euxin, între Balcic și Caliacra, singurul acces la mare îl avem la Cavarņa. Țărmul mării, în această regiune, are o înălțime cam de 100 de metri și corăbiile nu pot să se adăpostească nicăiera. Orașul se numia în vechime Bizone și asupra existenței sale avem mai multe dovezi, chiar din lumea antică.

Anonymus, recunoscut în genere ca Scymnus din Chios, în *Orbis descriptio* a sa, ne spune :

... Βιζώνη... Τοῦτο δὲ
τὸ πολίχνην φασὶν τινες μὲν βαρβάρων
τινὲς δ' ἄποικον γεγονέναι Μεσημβρίας

Adecă : Acest orașel unu spun ca a fost al barbarilor, alții însă că a fost o colonie din Mesembria ¹⁾.

Istoricul grec Arrian, din secolul al II d. Chr., în *Periplus Ponti Euxini*, vorbind despre distanțele dintre orașele maritime ne spune :

Ἐνθένδε (de la Tetrissias, Caliacra) εἰς Βίζον, χώρον ἔρημον, στάδιοι ἐξήκοντα. Ἀπὸ δὲ Βίζου εἰς Διονυσίωπλιν, στάδιοι ὀγδοήκοντα.

1) Anonymus (vulgo Scymi Chii), *Orbis Descriptio*, v. 758. *Geogr. Graec. Min.*, I, p. 226.

Adecă: De aci până la Bizus, loc deșert, sunt șasezeci de stadii. Dela Bizus până la Dionysopolis, optzeci de stadii ¹⁾).

Bazându-se pe aceste date ale lui Arrian, Anonymus *Peripli Ponti Euxini* ne dă următoarele informațiuni:

Ἀπὸ δὲ Τετρισιάδος ἕτοι Ἀκρας εἰς Βιζώνην πολίχνην, ἐν ᾧ σάλος, στάδιοι μίλια γ' — Τοῦτο δὲ πολίχνην τινες μὲν φασὶν βαρβάρων, τινὲς δ' ἄποιον γεγονέναι Μεσεμβρίας— Ἀπὸ δὲ Βιζῶνος εἰς Διονυσόπολιν στάδιοι π', μίλια ι' τ' ε'.

Adecă: Dela Tetrissias sau Acra până la orașelul Bizone, unde este marea sunt 60 de stadii, 8 mile. Acest orașel spun unii că este al barbarilor, alții însă că e o colonie a Mesembriei— Dela Bizone până la Dionysopolis sunt 80 de stadii, 10 $\frac{2}{3}$ mile ²⁾).

Existența orașului Bizone—el pare a fi un nume trac — Βιζώνη sau Βίζων ³⁾, ne este atestată de mai multe mărcuri din antichitate. Astfel geograful Mela ne spune „Fuit hic Bizone, motu terrae intercidit“ ⁴⁾ adecă: orașul de aci Bizone a pierit în urma unul cutremur. Acelaș fapt ni-l confirmă și Plinius, *Bizonem terrae hiatu raptam* ⁵⁾. Geograful Strabo ne spune că numai o mare parte a orașului a fost înghițită de cutremurul de pământ: Βιζώνη ἢς κατέπεθη πολὺ μέρος ὑπὸ σεισμῶν ⁶⁾.

E de presupus că orașul Bizone se găsea în antichitate nu pe platoul de sus, unde se găsește astăzi Ca-

1) Arriani, *Periplus Ponti Euxini* 35. *Geogr. Graec. Min.* 1. p. 399.

2) Anonymi, *Periplus Ponti Euxini*, 75—77. *Geogr. Graec. Min.* I, p. 420.

3) Într'un fragment al lui Sallustius, păstrat de Probus, se găsește numele de Bizo (Vizzo). Din forma Bizone s'a putut ușor forma nominativul Bizo-onis. Sallustius vorbește tocmai de expedițiunea lui M. Lucullus în Moesia. Nepăstrându-se nimic alteeva decât numele, nu putem ști ce va fi spus Sallustius despre această localitate.

4) Pomponius Mela, *Chorographia* II, 2.

5) Plinius, *Nat. hist.* IV. 18.

6) Strabo. I, pag. 54. VII, pag. 319.

varna, ci jos, lângă plaje, unde terenul era propriu pen-

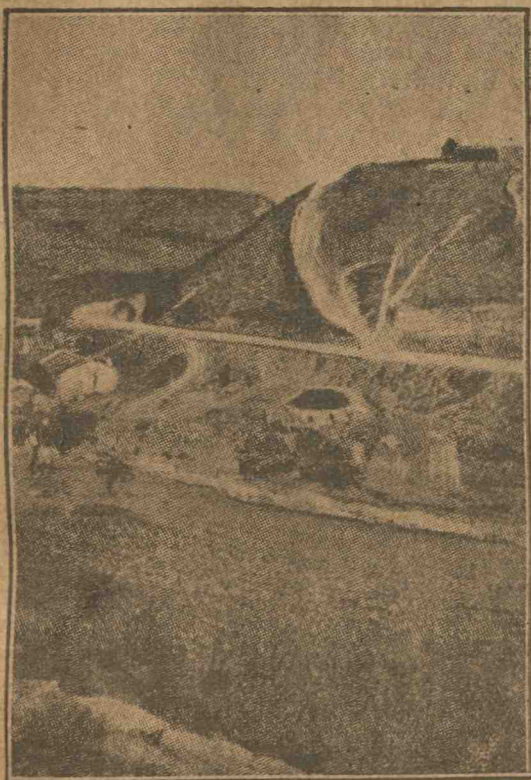

Fig. 5. — *Valea dela Cavarua*

tru dezvoltarea unui *emporium*, adică a unor magazine pentru transporturi comerciale,

De altfel atât Cavarua cât și Balciul erau destinate,

prin pozițiunea lor, să mijlocească legături comerciale cu interiorul țării.

Orașul Bizone e notat și pe Tabula Peutingeriană. Geograful Ravennas îl numește *Bizoni* ¹⁾, iar Stenhanus din Byzant ne spune: Βιζώνη πόλις Ποντικῆ τοῦ ἔθνικόν ἡδύνατο Βιζωνάιος ἢ Βιζωνίτης· ἔστι δὲ Βυζώνιος ὡς Παλλήνιος, Adecă: *Bizone, oraș dela Pontul Euxin; Poporul putea fi numit Bizoneu sau Bizonit. Este Bizonian ca și Pallinian* ²⁾.

Deși din indicațiunile lui Mela, Plinius și Strabo pare a rezultă că orașul Bizone a dispărut în urma unui teribil cutremur de pământ, totuș existența orașului ne este atestată și în epocile următoare. Astfel din două inscripțiuni, găsite în vechiul Bizone, azi Cavarna, se constată că orașul, dacă nu se află într'o stare prea înfloritoare, se găsea totuș în ființă și a continuat să trăiască ca port până în zilele noastre.

Una din aceste inscripțiuni, pe care nu o putem dată, este scrisă în limba grecească și este anterioară introducerii creștinismului în aceste ținuturi dobrogene. Ea este scrisă pe un bloc de piatră, astăzi în zidul școalei grecești din Cavarna și cuprinde lista preoților și everghetilor (binefăcătorilor) unui thiasus, adecă a unei confrerii care celebră sacrificiul lui Bacchus, dela Ταύροι.

Iată această inscripție, după ultima citire a lui Kalinka ³⁾.

Τύχη ἀγαθή.
Θεογένης Σκόθου ἱε-
ρέως Ταύρων,
Σκόθης Θεογένου
ἱερέως Ταύρων καὶ εὐ-

1) Geogr. Raven. IV, 6,

2) Stepanus Byz. cf. *Geographi Graeci minores I*, pag. 400.

3) Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*, pag. 113.

εργέτης, Πολέμ[αρ-
 γος Ποσιδήου [ἱε-
 ρεύς Ταύρων, Θεά[γγης
 Σκόθου ἱερεύς Ταύ-
 ρων, Πρόκλος Σκόθ[ου
 ἱερεύς Ταύρων, Μι[νάς
 Ἀπολωνίου ἱερεύς
 Ταύρων, Χρόσιπο[ς
 Δ[?] αίσίου ἱερεύς Τ[ά-
 ρων, Ποσιδών[ος
 Μόσσχου εὐεργ[έ-
 της.

În această listă vedem înșirați șapte preoți și un everghet din Tauri.

A doua inscripțiune găsită la Caverna datează de prin secolul V—VI d. Chr. și s'a găsit scrisă pe un bloc de piatră în zidul școalei grecești din localitate. Monumentul acesta este interesant și pentru felul în care este scrisă inscripțiunea. E scrisă în caractere unciale vechi.

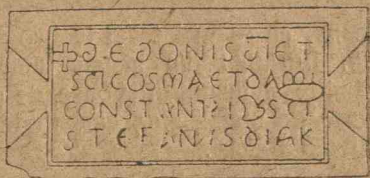

Fig. 6. — Caverna. Facsimilul unei inscripțiuni.

Cuprinsul ei este următorul:

† De donis dei et
 Sancti Cosmae et Damiani
 construi iussit
 Stefanus diakonus.

Adecă: *Stefanus diakonus a dat ordin să se zidească o biserică pentru sfinții Cosma și Damian, (omorâți în anul 303), din darurile benevole ale publicului* ¹⁾.

În scrierile bizantine de mai târziu, Bizone ne apare sub numele de Cavarna și *Κάρναβα*.

Castelele patriarhiei de lângă Varna sunt:

Η *Κάρναβα*, η *Κρανέα*, τὰ *Κελλία* ἦτοι τὸ *Λυκοστόμιον*, τὰ *Γεράνια*, ἡ *Δρόστρα*, ἡ *Γαλλιάκρα*, deci, în fruntea castelului patriarhiei este castelul dela Cavarna ²⁾.

În hărțile maritime ale Italienilor din timpul evului mediu orașul ne apare sub numele de *Cavarna* ³⁾, *Gauarna*, și *Cauarna*, iar în anul 1444 ni se amintește de un castel în această localitate ⁴⁾.

Nu putem ști ce fel de populațiune va fi locuit în timpurile greco-romane în orașul Bizone-Cavarna. După cum am văzut, chiar scriitorii greci nu erau siguri dacă în această localitate erau barbari sau coloniști din Mesembria. Ceeace însă este sigur este faptul că dela venirea Cumanilor în ținuturile dobrogene, Cavarna a fost unul dintre centrele cele mai însemnate ale acestei populațiuni, și astăzi chiar Cavarna este un centru al Găgăuților.

Lângă Cavarna, ca în mai toată Dobrogea, se găsesc vr'o 12 tumuli. Într'unul din acești tumuli s'a găsit o criptă de cărămidă și înăuntrul ei oase de om și obiecte de biserică, vase de metal, etc., cari toate au fost luate de caimacamul din Balcic.

1) Jirecek, *Arch. epigr. Mitt.* X, 129.

2) Miklosich-Müller, *Acta patriarchatus Constantinopolitani* I, pag. 95.

3) D-l N. Iorga, într'una din comunicările d-sale, făcute la Academie în luna Martie, anul 1914, susține că orașul *Cavarna* ar fi acelaș cu orașul *Carbona*, din sec. XIII—XV, identificat de Jirecek cu *Dionysopolis*.

4) Kalinka, *op. cit.* pag. 196, C. Skorpil, *Arch. epigr. Mitt.* XVII, 207 Jirecek, *Arch. epigr. Mitt.* X, 186.

* Populațiunea bulgară de la Caverna este de dată recentă. Când la 1885 a vizitat orașul Kanitz a găsit aci vr'o 2000 locuitori, trăind în 125 case turcești, 60 tătărești, 150 grecești și 25 bulgărești.

Cel mai mare dezastru ce l-a suferit orașul Caverna a fost în 1877, când oardele barbare de Cerchezi din Caucaz au trecut prin sabie și foc orașul și când nenorociții locuitori din Caverna fură siliți să se refugieze pe Capul Caliacra și pe bastimentele creștine ce staționau în mare în fața portului.

CAPITOLUL IV

TIRIZIS-CALIA CRA

Promuntoriul Caliacra prin pozițiunea sa este de așa natură că nu putea să nu fie întrebuițat ca un fort de apărare al coastei Pontului Euxin. De aceea, din cele mai vechi timpuri găsim, la Capul Caliacra, un castel bine fortificat.

În antichitate promuntoriul se numia *Tirizis* și numele său, după toate probabilitățile, este de origine tracă ¹⁾.

Cea mai veche amintire despre Tirizis o avem dela începutul secolului al II-a după Christ la geograful grec Arrian ²⁾, care și el, desigur, a luat notița sa dela vr'un alt geograf sau istoric mai vechiu.

Α ὁ δὲ Καρῶν λιμένος εἰς Τετρισιάδα στάδιοι εἴκοσι καὶ ἑκατὸν. Ἐνθὲν δὲ εἰς Βίζον, χωρὸν ἔρημον, στάδιοι ἑήκοντα.

Adecă : *Dela portul Carilor până la Tetrissias sunt o sută douăzeci de stadii. De aci până la Bizon, țara deșertă, sunt șasezeci de stadii.*

A doua amintire despre promuntoriul Tirizis o avem într'un scriitor anonym care a împrumutat notița sa, fie

1) Locuitorii ținutului de prinprejur se numiau *Terizoi* și erau Daco-Geți. Terizii adorau în special pe zeul Zamolxes și în caz de primejdie se retrăgeau pe promuntoriul Tirizis.

2) Arriani, *Periplus Ponti Euxini*, 35.

din Arrian, fie din Scymnus din Chios. Iată această no-
tită din Anonymus *Peripli Ponti Euxini* 1).

Ἀπὸ δὲ Καρῶν λιμένος εἰς Τετρισιάδα ἔτι Τιρίζαν ἄκραν
λεγομένην, ἔχουσαν καὶ ὕψορον τοῖς ἀπ' ἑσπέρας ἀνέμοις,
νῦν δὲ λεγομένην Ἀκραν στάδιοι ρκ'. Ἀπὸ δὲ Τετρισιάδος
ἔτι Ἀκρας εἰς Βυζώνην πολέγων, ἐν ᾧ θάλασσα, στάδιοι ε',
μίλια γ'.

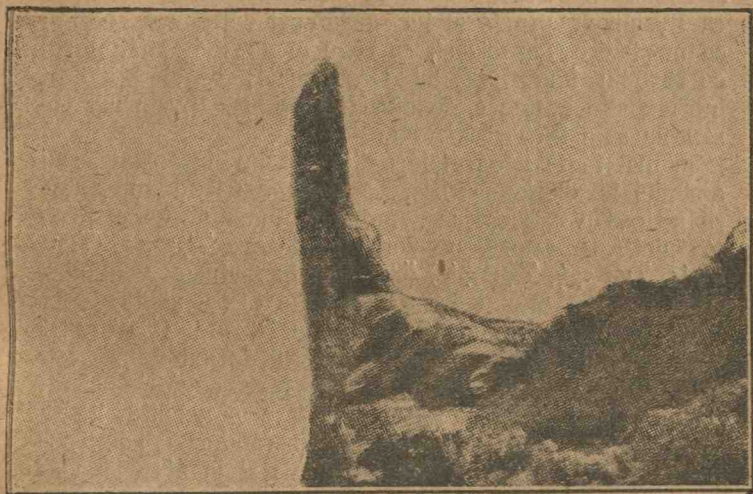

Fig. 7. — Capul Caliacra

Adecă: Dela portul Carilor până la Tetrissias sau
vârful Tiriza, care oferă un adăpost sigur contra vântu-
turilor dela apus și care acum se numește Acra, sunt
120 stadii, 16 mile. Dela Tetrissias sau Acra până la

1) Anonymi. *Periplus Ponti Euxini*, 75 și 78.

orașelul Bizone, unde este marea, sunt 60 stadii și 8 mile.

A treia informațiune despre orașul Tirizis ne-o dă Strabo, geograf grec din primele decenii ale erei creștine. El ne spune:

Ἡ Τίριζις ἄκρα, χωρῖον ἔρουμον, ᾧ ποτε καὶ Λυσίμαχος ἐχρήσατο γαστροφακίῳ, adică: *Tirizis acra* (promuntoriul Tirizis), țară deșartă, de care se folosi odinioară și Lysimach pentru păstrarea tesaurelor sale ¹⁾. Se știe că Lysimach, urmaș al lui Alexandru cel Mare, obțină ca moștenire Thracia și, ca rege al acestei țări, porni cu război împotriva lui Dromichete, regele Geților. Intr'una din aceste expedițiuni își asigură Lysimach tesaurele sale la Tirizis-Acra.

În mai toate geografiile antice găsim însemnată sau amintită localitatea Tirizis. Se înțelege că nu toți autorii ne redau exact aceeași formă a numelui. Astfel geograful Ptolemaeus ²⁾ ne vorbește despre Τίρισις (Τίρις, Τίρι, τρή, Τίρις, τρή) ἄκρα, iar în Tabula Peutingeriană e notat orașul Trissa, 24 mile (192 stadii) dela Callatis (Mangalia) și 12 mile dela Bizone (Cavarna).

Geografii Ravennas ³⁾ ne-o dă sub forma de *Tirissa* și sub formade *Turisia*. El însă face confuzie când, amintindu-ne despre această localitate a noastră, îi dă două numiri, în primul pasagiu, înșirându-ne Dionysopolis, Bizoi, Timum, Tirissa, Callatis și în al doilea pasagiu, înșirându-ne Turisia, Bycoris, Timo, Dionysopolis. Localitatea *Timum* și *Timo* este desigur aceeași cu Tirizis. De altfel nu este singură această confuzie, pe care o face geografii Ravennas, care desigur n'a putut să controleze toate localitățile de care ne vorbește.

În *Itinerarium Antonini* nu găsim, ce e drept, amintit promuntoriul Tirizis, dar găsim indicată localitatea *Timogittia*, între Callatis și Dionysopolis, dela prima la o

1) Strabo, *Geogr.* pag. 319.

2) Ptolemaeus, III, 10.

3) Georg. Ravennas, IV, 6, V, 11.

distanță de 24 mile ¹⁾. Fără îndoială, Timogittia este una și aceeași localitate cu Timum sau Timo din geograful Ravennas și cu Tirissa sau Turisia, cu a căreia distanță dela Dionysopolis coincide.

În cărticica lui Hierocles ²⁾ găsim în loc de Τίριστις *ἄκρα* numai simpla vorbă de *Ἄκρα τῆς Σαοθίας*, care după toate probabilitățile este tot Tiristis Acra.

Dintre scriitorii romani din primele două secole de după Christ ne amintește de Tirizis numai geograful Mela ³⁾. Acesta ne spune:

In litoribus Histro est proxima Histropolis, deinde Milesiis deducta Callatis, tum Tomoe et portus Caria et Tiristis promuntorium, quod praetervectos alter Ponti angulus accipit, adversus Phasiaco et nisi amplior foret similis.

Adecă : Pe țărmii Istrului orașul cel mai apropiat este Histropolis, apoi Callatis, colonie din Milet, apoi Tomoi și portul Caria și promuntoriul Tiristis; trecând de acesta călătorii dau de un al doilea golf, în fața golfului dela Phasis, asemenea cu acesta, decât că e ceva mai mare.

Cu timpul numele gracic de Tirizis dispăre și promuntoriul este designat numai prin numirea de *Acra*. Sub această numire îl cunosc și scriitorii bizantini.

În timpul împăratului Anastasius ridicându-se cu armate dobrogene împotriva Bizantinilor Vitalianus, probabil român din partea locului, dela Zaldapa, a avut ca punct de sprijin localitatea Acra. Împotriva acestui Vitalianus împăratul trimise pe generalul său Hypatius, comandantul armatelor din Thracia. Acesta însă fiind prins prin trădare a căzut în mâinile lui Vitalianus, care l-a pus în lanțuri și l-a dus *apud Acres castellum*, cum

1) *Itinerarium Antonini*, 228.

2) Hierocles *Synecdemus* pag. 288.

3) Pomponius Mela, *Chorographia II*, 2.

ne spune istoricul Marcelinus Comes ¹⁾. Împăratul fu silit să dea lui Vitalianus o mare sumă de bani ca să-și poată răscumpăra pe generalul său Hypatius. Nu-i vorbă că și urmașul lui Hypatius, generalul Cyrillus, a fost de asemenea prins de Vitalianus și omorât. Numai după ce împăratul a trimis împotriva lui Vitalianus pe generalul său Marinus, cu o armată pe uscat și una pe apă, în-

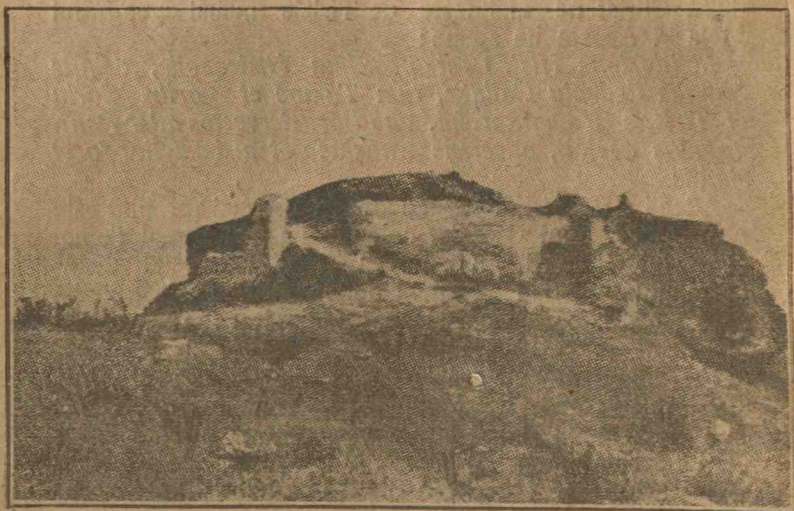

Fig. 8. — Caliacra, Zidurile vechii cetăți

trebuințând în corăbiile sale materii inflamabile, născocite de filozoful grec din Athena Proclus, al cărui stat l-a cerut împăratul, a putut fi redus la tăcere șeful rebelilor. Curând după aceasta Vitalianus moare la Anchialos ²⁾.

1) Marcelinus Comes, *Chron. Fragm. hist. Graec.* V, pag. 33.

2) Ioannis Malalae, *Chronographia* L, 16 pag. 402, ed. Niebuhr.

Istoricul grec Joannes Antiochenus, care ne vorbește despre acelaș eveniment, ne spune că *Acras castellum* eră fortăreața principală a șefului rebelilor, a lui Vitalianus din Scythia.

Fig. 9. — Poartă în zidul din afară dela Caliacra.

În evul mediu promuntoriul Tirizis își primi un nou epitet. Poziția lui frumoasă, proeminentă în mare și

oferind avantajii corăbiilor cari, scăpând de valurile neospitaliere ale Pontului Euxin, se adăpostiau în sânul dela Acra, făcù ca acest cap de pământ să primească epitetul de „frumosul” *καλὴ ἀκρὰ*.

De atunci ce încoace Tirizis s'a numit *Caliacra*, *Galiacra*, *Chaliacra*, *Callacrium*, etc., și a fost socotită ca o cetate de frunte a acestei regiuni dobrogene.

În anul 1366, Calliacra a fost cucerită pentru foarte scurtă vreme de Amedeus din Savoia, în expedițiunea ce acesta a purtat cu Bizantinii împotriva Bulgarilor.

Istoricul grec Chalcocondylas ¹⁾ vorbind despre războaiele ce a purtat regele Vladislav, pornind cu armatele sale din Ardeal și ajungând până la țărmul Mării Negre, numește Caliacra ca cetate a dinastului Dobrotici. În această nenorocită expedițiune, care s'a terminat cu dezastrul regelui Vladislav la Varna, în anul 1444, Caliacra a fost cucerită în urma unui asalt al trupelor panonice. Cetatea a fost ocupată, dărâmată și jefuită, iar locuitorii ei au fost duși în robie.

Caliacra a fost o cetatea bine întărită. Ruinele ce se văd în toate părțile dovedesc că ea a fost citadela cea mai puternică din întreaga regiune maritimă. Două rânduri de șanțuri, un zid gros și turnuri de piatră serviau ca mijloace de apărare împotriva dușmanilor cari ar fi atacat cetatea pe uscat.

Pe vârful acestui cap de pământ se văd și acum vr'o 20 de peșteri, locașuri ale miticului Polyphem, iar astăzi loc de retragere pentru oi și pentru vite cornute, în caz de vreme rea. În acelaș timp, vârful Caliacra servia din când în când și ca loc de refugiu pentru populațiunea atacată de dușmani. Astfel în 1877 locuitorii din Cavarna, din Șabla, din Ghiaur-Suiuciuk, etc., s'au retras aci dinaintea hoardelor de Cerchezi cari

1) Laonici Chalcocondylae, *De rebus Turcicis VI*, pag. 326.

veniseră din ținuturile caucaziene, La extremitatea promuntoriului se găsește și astăzi întrebuințat un far.

Intr'un colț de zid se află, după legenda Turcilor, mormântul unui Hadzi-Baba, iar după legenda creștină, mormântul Sfântului Nicolae. Din ultima cameră se deschide spre mare o fereastă arcată, numită pe turcește *Kyrk-Kyzi-Kapasu*, poarta celor 40 de fecioare cari, după tradițiunea turcă, s'ar fi aruncat de pe fereastră în mare, ca să nu cază în mâna dușmanilor, cari împresuraseră odinioară cetatea.

După isvoarele turcești mai vechi, ar fi fost aci la Caliasra o vamă, numită vama *Kilagra*. In secolul al XVII, după descrierea lui Evlia Effendi, eră aci un castel cu o mănăstire de derviși și unul din cele șapte morminte ale marelui sfânt mahomedan *Sary-Saltukede*. Acesta, după tradițiunea turcă, ar fi scăpat două fete de împărat din închisoarea unui balaur cu șapte capete.

Din cauza războaielor dintre Ruși și Turci populațiunea din Caliacra, in mare parte formată din Găgăuți, a mers spre peire. Pământul, in afară de aceasta, nu era roditor, iar lipsa unui bun debarcader, imposibilitatea de a se face un port bun, și lipsa de apă bună de băut a contribuit ca orasul Caliacra să decadă și să nu se mai poată ridica în decursul vremurilor. Tărmlul Mării are aci o înălțime care se ridică la aproape 100 de metri.

Caliacra s'a numit de Turci Gulgrad, cap Gelare sau Celigra-Burun.

Antichitățile orașului Greco-Roman au fost furate. Generalul rus (amiral) Greigh a văzut la 1829 la Caliacra două bucăți de marmură, o monedă de argint a împăratului Hadrian, *Restitutori Hispaniae*, și două monede necunoscute, de aramă, purtând pe ele caractere grecești.

IMPREJURIMILE CALIACREI

Intre localitățile de pe coasta Pontului Euxin, dela Callatis-Mangalia până la Tirizis-Caliacra, găsim amintit în isvoarele geografice vechi *Portus Carum*.

Geograful Arrian ne spune :

Ἐνθένδε (Κάλλατις) ἔς Καρῶν λιμένα ὀδοῦμεντα καὶ ἑκατόν καὶ ἡ γῆ ἐν κύκλῳ τοῦ λιμένος Καρία κληῖται.

Adecă: *Dela Callatis până la portul Carilor 180 de stadii; și chiar regiunea dimprejurul portului (acesta se chiamă Caria ¹⁾).*

Informațiunea lui Arrian ne-o confirmă și Anonymus care, luând datele lui Arrian, ne spune :

Ἀπὸ δὲ Κάλλατιδος εἰς Καρῶν λιμένα στάδιοι ρπ', μίλια κδ'. Καὶ ἡ γῆ ἐν κύκλῳ τοῦ λιμένος Καρία κληῖται. Νῦν δὲ αἱ Καρίαὶ λέγονται Καρέα.

Adecă: *Dela Callatis până la portul Carilor 180 stadii, mile 24. Chiar regiunea care se găsește împrejurul portului se numește Caria. Acuma însă Caria se numește Carea ²⁾).*

Multe cunoștințe istorice despre acest port nu avem. Se știe numai că regele Antiochus, fratele lui Callinicus, purtând războiu cu Attalus, regele Pergamului, a fugit

1) Arriani, *Periplus Ponti Euxini*, 35.

2) Anonymi, *Periplus Ponti Euxini*, 75.

în Thracia și că, după luptă ce s'a dat în Caria, a murit „*Attalum in Thraciam usque fugiens, post pugnam in Caria patratam, vita excessit* 1).

Localitatea *Carum portus* nu s'a putut identifica până astăzi. Probabil însă că ea este una cu *Șabla*, numită și *Gulgrad* sau ceva mai spre sud de această localitate.

Despre *Caria* ne vorbește și geograful roman Pomponius Mela. După indicațiile acestui scriitor, *Caria* se găsea între *Tomis* și *Tiristis*: *In litoribus Istro proxima est Istropolis; deinde a Milesiis deducta Callatis, tum Tomoe et portus Caria et Tiristis promuntorium* 2).

Ceeace este sigur este faptul că la *Șabla* a fost o colonie greco-romană, care a lăsat urme despre existența sa. Deși nu s'au făcut explorări și săpături în această localitate, totuși s'a descoperit aci două monumente din epoca greco-romană.

Primul este o inscripțiune, în dialectul doric, de prin secolul al V—IV a. Chr. Cuprinsul inscripției nu-l cunoaștem. Știm numai că e vorba de un nume de femeie 3).

... .. ος
... .. είου γυνή.

A doua inscripție s'a găsit pe o coloană de marmoră azi în muzeul din *Sofia*, de cuprinsul următor 4):

Βαγατοῦρ Βαγαινῶ
Δοράκηρα ἦν ὀμοῦ νῆ
Κασίδηρα με'

Numele de *Bagatur Bagainu* este un nume cu totul

1) Porphirii Tyrii *Fragmenta*, 6.10 *Frasm. hist. Graec.* III p. 710; cf. Steph. Byz.: *Καρὸς κήποι χωρίον Θράκης.*

2) Mela, *op. cit.* II. 2.

3) Kalinka, *op. cit.* pag. 203.

4) Kalinka, *op. cit.* pag. 75, K. Skorpil. *Arch. epigr. Mitt.* XVII, 208 n. 98.

barbar și pare apropiat de ungurescul bator, bagh, însemnând „viteză”; lorica și cassides sunt arme romane. Tot în apropiere de Caliacra, cam la o egală distanță de acest promuntoriu și de Cavarna se găsește localitatea *Ghiaur-Sujutciuc*, unde C. Skorpil a descoperit următoarea inscripțiune cu caractere grecești:

Θεῷ Διονύσῳ Ἀβρηλῆου Οὐαλερίου Τερτιανοῦ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἰδίων πάντων.

Adecă: *Zeului Dionysos, Monumentul lui Aurelius Valerius Tertianus pentru sine și pentru toți ai săi*¹⁾.

Tot în apropiere de țărmlul Pontului Euxin s'a descoperit la *Jali-Uciorman* o inscripție, păstrată multă vreme în școala din sat, în care se putea citi în grecește²⁾,

ΑΤΟΥΚΥ ΑΝΕΙΚΗΡΟΣ, iar în ultimul șir Καλλιανῶν.

Ceva mai la Nord de Șabla și mai în interiorul țării, 12 klm. dela mare, s'a descoperit la satul *Calaicidere* o inscripție grecească fragmentată³⁾, pe care se poate citi numai

.....
 .. αν Λ ..
 ρεα ..

Tot aci s'a găsit și o piatră de hotar⁴⁾, purtând literele FTERRCAL, adecă *Fines territorii Callatidis*.

Ceva mai la Nord de Calaicidere⁵⁾, la satul de azi *Sari-Muza*, nu prea departe de vechea graniță românească, s'a descoperit, la învățătorul din comună, un vechiu *dolium*, un vas de pământ, pe care se pot citi următoarele litere grecești: Ψ Δ Γ Π -67?

1) Jirecek, *Arch. epigr. Mitt.* X. 129.

2) Jirecek, *op. cit.* pag. 250.

3) Kalinka, *op. cit.* pag. 337.

4) C. I. L. 7587.

5) Jirecek, *op. cit.* 251.

DUROSTORUM-SILISTRA ¹⁾

Pe lângă cele nouăsprezece monumente antice, studiate în *Monografia noastră asupra cetății Drâstorul-Silistra*, mai avem să mai adăgăm aci încă o serie de monumente cari, împreună cu altele pe cari nu le cunoaștem, sunt o probă de intensa viață romană în orașul nostru din dreapta Dunării ²⁾.

Ele sunt următoarele :

1. O lespede de piatră, găsită la Durostorum, azi la muzeul din Sofia, având inscripția :

1) Deși documentele noastre vechi au prefăcut pe Durostorum-Dristra în Dârstor, totuș noi am preferat numele de Drâstor celui de Dârstor din două motive. Întâiu, fiindcă întâlnim foarte des forma de Drâstor și al doilea fiindcă am voit să se știe că Drâstorul nostru nu-și are numele dela *dârste*, vorbă slavică, care însemnează piuă, de unde numele de sat Dârste, ci dela Dristra, Dester, dela care s'a format și turcescul Silistra.

2) În zilele trecute am văzut în curtea unui bulgar din Silistra, strada General Hârjeu No. 46, o piatră așezată în pavagiul curții și pe care am putut citi, de la distanță, cuvintele *...vius... posuerunt*. — Într'altă parte, într'o curte vis-à-vis de cazarmă, am văzut o stelă funerară, inscripția căreia eră cu totul ștearsă. — Monumente de acestea trebuie să fie nenumărate și ar fi de dorit să se ia măsuri grabnice spre a fi scăpate de la o ruină ireparabilă.

*Scutum spatam pug-
ellares argenit—
o tectas Imperatore domino nostro
Alexandro Augusto et Marcello
consulibus*

Cărei zeități și de cine va fi fost dedicat acest monument, nu putem ști; el datează însă din anul 226 d. Chr. ¹⁾.

2. Fragment dintr'un monument funerar, găsit la Durostorum, azi în Muzeul din Sofia, având inscripția grecească :

νε
εὐς ὁ καὶ
Διοδότος
ζήσας ἔτη
χαίρε παρο-
δεῖτα.

Adecă... și Diodotos în vârstă de ani... călătoriile salutare ²⁾.

3. Altar funerar de piatră, găsit într'un zid vechiu dela Silistra, azi în muzeul din Sofia, având inscripția :

Ποπλίω Φλαυίω
Ῥεσπεκτι-
ανῶ Σαθεί-
νω ζήσαν-
τι ἔτη λ'
ἡμέραν α' Ῥεσπεκτι-
ανὸς Θρέπτος
ὁ πατήρ.

Adecă : Lui Publius Flavius Respectianus Savinus în

1) C. I. L. III. 144.33. Kalinka, *op. cit.* pag. 191.

2) Kalinka, *op. cit.* pag. 249.

vârsta de ani 30 și o zi îi ridică acest monument tatăl său Respectianus ¹⁾).

4. Monument funerar găsit la Durostorum, astăzi în muzeul din Sofia, având inscripția:

*Dis Manibus
Aeliae Avi-
liae quae
vixit an-
nis XXXV
Iulius Juli-
annus centurio legio-
nis
fieri ius-
sit.*

Monumentul acesta este format din cinci fragmente ale unei lespede ²⁾).

5. Altar funerar de piatră, descoperit în zidurile vechiului castel și adus în urmă în fostul Paedagogium bulgar, azi în muzeul din Sofia, cu inscripția ³⁾:

*Dis Manibus
Valdio
Gati qui
vixit annis
LXX et
Marinae
Demetriae*

Inscripțiunea este necompletă și nu știm de cine este dedicată.

6) Fragment dintr'o lespede de piatră, găsită la Du-

1) Kalinka, *op. cit.* pag. 252.

2) C. I. L. III. 14113, Kalinka *op. cit.* pag. 294.

3) C. I. L. III. 14434, Kalinka, *op. cit.* pag. 298.

rostorum și păstrată în urmă în fostul Paedagogium bulgar, azi în muzeul din Sofia, cu inscripția ¹⁾:

....et
 ...me
 Crispina
 mater filii pitisimis

Inscripțiunea, precum se vede, este rău conservată și necompletă.

7. Fragment dintr'o lespede de piatră, găsită la Durostorum și păstrată în urmă în muzeul fostului Paedagogium bulgar, azi în muzeul din Sofia, având inscripția ²⁾:

.....
 Legionis XI
 Claudiae
 vivo suo sib-
 i posuit et
 suis;
 vixit annis LXX men-
 sibus?
 hic simul est con-
 ditus.

Nu putem ști nici cine a ridicat acest monument funerar, nici pentru cine a fost ridicat.

8. Fragment dintr'un monument funerar, găsit la Durostorum, azi într'o grădină particulară, și purtând inscripția ³⁾:

.....
 Vixit annos
 XXXXVIII

1) Kalinka, *op. cit.* pag. 306.

2) C. I. L. III. 14436. Kalinka, *op. cit.* pag. 326.

3) C. I. L. 14435. Kalinka, *op. cit.* pag. 326.

*Marcus Ve...
centurio legionis... et
Gaius Go...
pientissimi filii
faciendum curaverunt*

9. Fragment dintr'un monument funerar, găsit la Durostorum, azi în muzeul din Sofia, având inscripția ¹⁾:

*... nesi-
us? sibi et
... ae Pri-
mae conjugii.*

Fig. 10. — Silistra, *Ospăț funerar*

10. Țigla găsită la Durostorum, azi în muzeul din Sofia, având inscripția ²⁾:

Legio XI Claudia felix Candidiana

Se știe că această *Candidiana* este un castrum în

1) Kalinka, *op. cit.* pag. 331.

2) C. I. L. III. 12,529, Kalinka, *op. cit.* pag. 342.

Moesia inferioară, la nord și nord-est de Turtucaia. Castelul roman se identifică cu Rahova-sat de lângă Dunăre, localitate în noul teritoriu românesc.

11. Țigla găsită la Durostorum, azi în muzeul dela Sofia, având inscripția ¹⁾):

Legio XI Claudia felix Tamariscae

Se știe că la *Tamarisca*, Turtucaia, se găsea o garnizoană compusă dintr'o infanterie ușoară și din două cohorte din legiunea XI Claudia, care staționă la Drâster.

Fig. 11. — Silistra, *Ospăț funerar*

12. Sarcofag de marmoră albă având sculptat pe un câmp adâncat un ospăț funebru. Un bărbat și o femeie, îmbrăcați în chiton, stând răzimați pe o perină și având

¹⁾ C. I. L. III, 12.527, Kalinka, *op. cit.* pag. 341.

în dreapta și în stânga două servitoare ¹⁾). Monumentul acesta se găsește în muzeul din Sofia.

13. Relief reprezentând un ospăț funebru găsit la Durostorum și păstrat în sala de gimnastică a fostului Paedagogium bulgar din localitate, azi în muzeul din Sofia ²⁾).

În câmpul adâncat este reliefurile unei femei care își alăptează copilul, la dreapta, ca și la stânga, se disting figurile a două femei.

14. Sarcofag de piatră, reprodus în fotografie și în monografia Drâstorului ³⁾, astăzi în piața din localitate.

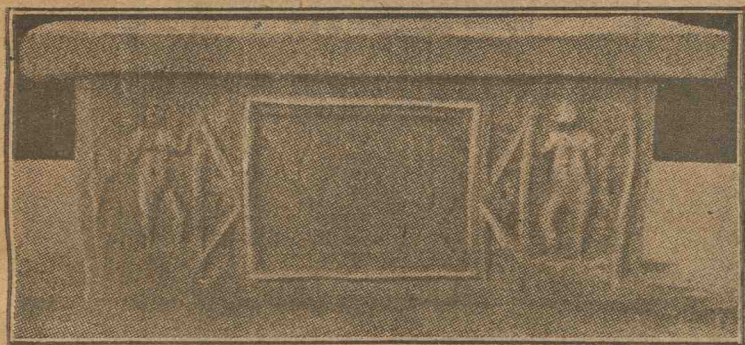

Fig. 12. — Silistra, Sarcofag antic

În ambele părți ale câmpului adâncat, unde avea să fie inscripțiunea, se poate vedea câte un copil desbrăcat având o mână pe *ansa* câmpului și cu alta ținând câte o ramură de palmier ⁴⁾).

Monumentul este bine conservat și inscripțiunea, care lipsește, probabil a fost distrusă.

1) Kalinka *op. cit.* pag. 218.

2) Kalinka, *op. cit.* pag. 220.

3) *Monografia cetății Drâstorul-Silistra*, pag. 192.

4) Kalinka, *op. cit.* pag. 279.

Aceste monumente, ca și cele reproduse de noi în monografia Drâstorului, ne arată cât de intensă a fost viața romană în vechiul nostru oraș dunărean.

Urmele unei cetăți romane se găsesc, după cum mi-a comunicat d. Bachnief, profesor la Silistra, și în localitatea *Caraomur*. Cercetări însă n'a făcut nimeni până acum. Nu departe de Silistra se găsește *Cuciuc-Cainargi*, sat faimos pentru pacea dintre Ruși și Turci, din anul 1874.

Fig. 13. — Cociular, Monument funerar

În spre sud-est de Silistra, în localitatea numită *Cociular*, s'a descoperit un bloc de piatră de mormânt, pe care se poate vedea un frumos relief reprezentând un călăreț îmbrăcat într'o chlamidă fâlfâitoare și având îndărătul său un Eros colosal într'aripat și ținând în mână o faclă¹⁾.

1) Kalinka, *op. cit.*, pag. 232.

TRANSMARISCA-TURTUCAIA

Ca mai toate orașele din antichitate, tot astfel și orașul Transmarisca, Turtucaia de azi, și-a luat numele după situațiunea sa topografică. Fundată în fața râului Mariscus, Argeșul nostru, tocmai în locul unde acest râu

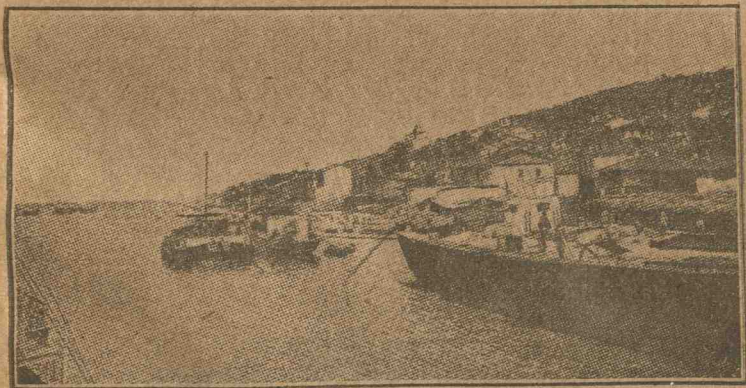

Fig. 14. — Turtucaia, vederea generală

își varsă apele în Dunăre, Transmarisca s'a numit după cum se poate deduce din etimologia cuvântului și după cum a observat-o cel dintâiu istoricul Mannert, după poziția sa geografică, *Trans-Mariscus*, Peste Argeș.

Cam în fața Turtucaiei, Tutrocan, cum îi zic Bulgarilor, pe malul stâng al Dunării, în apropiere de Oltenița, cam în vatra satului de azi Spantov, s'a fundat, în acelaș timp, ca un cap de pod, orașul *Daphne*, numit *Daphne Constantiana* ¹⁾, ajuns în urmă celebru pentru episcopia creștină ce s'a creat aci. Daphne, împreună cu Transmarisca de pe malul drept al Dunării, aveau să fie cea mai puternică strajă împotriva barbarilor cari căutau să treacă peste marele fluviu.

Nu putem ști cu precizie data fundării orașului Turtucaia. Înainte de anul 293 d. Chr. el nu este amintit nici de scriitori, nici de monumentele ce avem din antichitate. Din timpul împăratului Dioclețian însă, avem o inscripție, găsită la Transmarisca, din care rezultă că orașul nostru a fost fundat de unul din cei patru domnitori, tetrarhi, cari au stăpânit și condus imperiul roman în aceste vremuri: Dioclețian, Maximian, Constantin și Galeriu.

Iată această importantă inscripție :

Imperatores Caesares Gaius Aurelius Valerius Diocletianus et Marcus Aurelius Valerius Maximianus pii, felices invicti augusti et Flavius Constantius et Galerius Valerius Maximianus nobiles Caesares Germanici maximi quintum, Sarmatici maximi quartum, Persici maximi iterum, Britonici maximi, post debellatas hostium gentes confirmato orbi suo tranquillitate in aeternum constituere praesidii ²⁾..

Adecă : Impărații Caesari Gaius Aurelius Valerius Diocletianus și Marcus Aurelius Valerius Maximianus, cei pioși, fericiți, neînvinși, augusti și Flavius Valerius Constantius și Galerius Valerius Maximianus, prea nobili Caesari, cei mai mari învingători ai Germanilor pentru a cincea oară, ai Sarmatilor pentru a patra oară, ai

1) Vezi și interesantele amănunte ale arhiepiscopului R. Netzhammer în cartea sa *Aus Rumänien*, II. 211 și urm.

2) C. I. L. III *Sup.* II. 6151.

Persilor pentru a doua oară, ai Britanilor; după ce învinseseră desăvârșit neamurile vrășmașilor, întărind liniștea împărăției lor, zidiră fortăreața *Transmariscel*.

Această inscripțiune a fost găsită la Turtucaia, pe malul Dunării, lângă o fântână, și a fost adusă în Țara Românească la anul 1827 de generalul Mavros, la vila sa dela Moara Domnească. Pe drum a dispărut partea de jos a inscripției. Astăzi se găsește în Muzeul din București.

După mărturia ce ne dă această inscripțiune, Transmarisca pare a fi fost fundată de unul din cei patru domnitori ai imperiului roman și mai probabil de Galerius, care, e dac de origine, și care, la Dunăre, ținea pept cu oștile sale dușmanilor năvălitori.

Mărturia inscripției noastre însă este contrazisă de un pasagiu din Procopius ¹⁾, scriitor din secolul al VI, care ne spune clar că orașul Transmarisca a fost zidit de împăratul Constantin cel Mare :

Sequitur arx Transmarisca, cui in apposita continente respondet Daphne, castellum olim a Constantino Aug. haud perfunctorie conditum; cum e re esse existimaret, ut ibi utroque fluminis ripa praesio teneretur. Progremente tempore Barbari id funditus delevere: Iustinianus Aug. reaedificavit a fundamento. Post Transmariscam arcibus Altenae et Candidianae ab hostibus dudum excisis, prout opus erat, prospexit.

Adecă: Urmează fortăreața Transmarisca, căreia, pe malul opus, îi răspunde Daphne — Spanțov — un castel fundat odinioara de împăratul Constantin, nu fără temeinicie; a socotit el că e necesar să fie aci o garnizoană pe ambele maluri ale fluviului. Cu vremea Barbarii au distrus Transmarisca cu totul. Împăratul Justinian a rezedit-o din temelie. După Transmarisca, fortărețele Altena, (—Oltina spre Rasova —) și Candidiana (Dolni — Ra-

1) Procopius, *De aedificiis* IV. 7.

hova, din noul teritoriu —) fiind distruse de mult de dușmani, a îngrijit ca...

Din acest pasagiu al lui Procopius rezultă că Transmarisca a fost fondată de împăratul Constantin cel Mare, deci numai între anii 306—337, iar nu mai înainte și că ea, fiind distrusă de Barbarii cari, nemulțumindu-se cu Dacia părăsită în prada lor, căutau să treacă și în regiunile de peste Dunăre, a fost reclădită din temelie, *a fundamento*, de împăratul Justinian.

Fie că a fost fondată de unul dintre tetrarchi, fie că a fost fondată de împăratul Constantin, Transmarisca a fost o cetate puternică pe malul Dunării și amintită de mai toate operele geografice ale epocelor următoare. Astfel existența orașului Transmarisca ne este atestată de *Itinerarium Antonini* ⁴⁾, de Ptolemaeus ²⁾, de *Tabula Peutingeriana* ³⁾, de *Notitia Imperii* ¹⁾, de geograful Ravennat ⁵⁾, de Procopius ⁶⁾, etc.

Chiar dela începutul existenței sale, orașul Transmarisca a fost stațiune militară puternică. El era apărat de o garnizoană de infanterie ușoară și de două cohorte — vr'o mie de soldați, — din legiunea XI Claudia, care, precum se știe, își avea lagărul la Durostorum-Silistra.

La Silistra s'a descoperit o țigla a legiunii XI Claudia având indicațiunea castelului de la Transmarisca. Ea se găsește azi în muzeul din Sofia și are cuprinsul următor ⁷⁾:

Fig. 15. — Silistra. Facsimilul unei inscripții

1) *Itin. Ant.* pag. 224.

2) *Ptol.* III. 10. 11.

3) *Tab. Peut.*: Trasmarisca.

4) *Not Imp. Or* pag. 102. 103.

5) *Geog. Rav.* IV. 1: Stamarisca.

6) *Procop. op. cit.* IV. 7. pag. 292: Τραμαχαρίσκα, Τρασ-
μαρική

7) *C. I. L.* III, 12526. Kalinka, *op. cit.* pag. 342.

Legio XI Claudia fella Tramariscae.

Asupra istoricului vechiu al oraşului Transmarisca ştim foarte puţine lucruri. De sigur va fi împărtăşit şi acest oraş aceeaş soarte pe care au avut-o toate celelalte oraşe din Dobrogea antică. De semnalat este totuş faptul că în timpurile vechi la Turtucaia a fost o episcopie creştină. Constantin Porphyrogenitul ¹⁾ ne spune „*In eadem eparchia, scilicet Haemimontis, habet metropolls Marclanopolls sub se urbes aut episcopos quinque, Rhodostoli, Tramariscorum Novorum, Zecedeporum, Scariae.* Cât va fi ţinut episcopia dela Transmarisca nu putem şti.

Până în epoca lui Mihail Viteazul nu mai avem nici o cunoştinţă despre oraşul Tutocaio, prefăcut acum în oraş turcesc. În anul 1594, primăvara, Turtucaia a fost arsă şi în parte dărâmată de oştile româneşti. În anul următor, Românii pun din nou mâna pe Turtucaia şi o distrug.

La anul 1773 Ruşii bat la Turtucaia armata Seraschierului Feizulach-Paşa. Mai târziu generalul rus Şuvarof trece Dunărea la Turtucaia şi deşi avea numai o mână de oameni, totuş pune pe fugă armata numeroasă a Turcilor.

În 1810, la începutul războiului Ruso-Turc, generalul Kameniski atacă cetatea bine întărită dela Turtucaia şi o distruge împreună cu toate forturile turceşti de pe Dunăre. De atunci forturile de la Turtucaia au rămas în ruină până în preziua războiului Româno-Ruso-Turc.

La 1828 un corp de armată rusească se încearcă să treacă Dunărea pe la Turtucaia, dar Turcii se opun şi încercarea a rămas zadarnică.

În anul 1854, în timpul războiului Crimeic generalisimul turcesc Omer-Paşa trecu Dunărea pe la Turtucaia şi dete celebra bătălie de la Olteniţa, în care Turcii ieşiră învingători.

După războiul Crimeic Turcii întăresc din nou forturile de la Turtucaia, iar la anul 1875 se făcură fortificaţii puternice.

În 1877 începând războiul între Ruşi şi Turci, Turtucaia fu bombardată de artileria rusească de la Olteniţa. În lupta de

1) Const. Porph. *De cerimoniis aulae Byzantinae* II. 54.

artilerie fu rănit generalul rus Ernroth, fost ministru în Bulgaria ¹⁾.

La Turtucaia populațiunea, în majoritatea ei, este românească, având școală și biserică națională. Prezența populațiunii românești în orașul Turtucaia se explică prin persecuțiunile la cări erau expuși țărani români din partea boierilor și a proprietarilor lor ²⁾.

1) Mih. Drăghicescu, *Dunărea de la Orșova la Mare.*

2) C. Jirecek, *Das Fürstenthum Bulgarien.*

Imprejurimile Turtucaiei

Candidiana-Dolnici-Rahova, Cadichioi

Spre nord de la Transmarisca, la o egală distanță între această localitate și Silistra, în satul de astăzi Dolni-Rahova și în apropiere de Cadichioi, pe *limes Danubianus*, se văd până astăzi urmele unei stațiuni militare din vechia Moesia inferior.

Acî se găsiă garnizoana unei vexilații a legiunii I Italică, după cum ne atestă această *Nittia dignitatum*¹⁾ și după cum ne-o arată o inscripțiune găsită la Cadichioi²⁾. Iată cuprinsul acestei inscripțiuni:

Neptun, Augusto sacrum. Vexillio legionis I Italicæ, Moesicæ et V Macedonicæ Daciae Tropaei agens sub curam Eptidi Modesti centurionis leg. V. Mæc. et V leri Cementis centurionis leg. I. Ital. v. s. l. m.

Adică: Închinat lui Augustus Neptunus (?). Vexilația legiunii I Italica din Moesia și a V Macedonică din Dacia, găsindu-se la Tropaeum, dedică acest monument supt îngrijirea centurionului Eptidius Modestus din le-

1) *Not. dign. Orientis* XL. 24: *militēs primi Moesiaci*.

2) C. I. L. III 14433; cf. Pârvan, *Cetatea Tropaeum*, pag. 37; Tocilescu *Fouilles et Recherches archéologiques*, pag. 202.

giunea V. Macedonică și a lui Valerius Modestus, centurion din legiunea I Italică.

Inscripțiunea aceasta ne arată, după cum a dovedit-o d. Pârvan, că ea este din timpul împăratului M. Aurel care, având să poarte războiul împotriva Costobocilor ce năvăliră în peninsula Balcanică, a trimis în contra lor o vexilație mixtă din legiunea Italică și V. Macedonică Dacică. Restul armatei era trimis împotriva Marcomanilor cari năvăliseră în Panonia și împotriva cărora împăratul trimisese până și trupe din Africa și înrolă chiar și sclavi ¹⁾.

Fig. 16. — Siliștra, Facsimilul unei inscripții

Existența castrului dela Candidiana ne o dovedește și o țigă găsită la Durostorum și pe care se poate citi: *Legio XI Claudia felix Candidionae*. Probabil că, întocmai după cum la Transmarisca staționă o garnizoana compusă dintr'o infanterie ușoară și din două cohorte din legiunea XI Claudia, va fi staționat de sigur și în garnizoana dela Candidiana tot o infanterie ușoară împreună cu cohorte din legiunea dela Dârstor.

Candidiana ne este indicată și în *Itinerarium Antonini* ²⁾, în localitate, unde Tabula Peutingeriană și geograful Ravennas ne arată *Nigrinianis* ³⁾.

1) Pârvan, *Cetatea Tropaeum*, pag. 39.

2) *Itinerarium Antonini* 223.

3) *Geog. Ravennas*, 186, 19.

În apropiere de Turtucaia se găsește faimosul târg *Turc-Esmil*. După mărturia lui Kanitz, mocanii din Transilvania, cari închiriau vastele pășuni de prin prejur, pentru turmele lor de oi, își desfăceau aci, în acest bălcu celebru de la Turc-Esmil, producțiunea lor de brânză, carne, lână etc. Peile oilor le trimeteau mocanii ardeleni de obicei în Țara Nemțească ¹⁾.

1) Kanitz, *La Bulgarie Danubienne et le Balcans* 1882, pag. 475.

CAPITOLUL VII

Abrittus—Abtat—Calessi

Unul dintre cele mai însemnate orașe din Dobrogea antică este *Abrittus* sau *Abrittum*. Identificarea acestei localități nici astăzi nu e destul de sigură. Tomaschek ¹⁾ crede că ar fi fost la Nord de Marcianopolis (Devnia); Jirecek însă identifică Abrittus cu Aboba, la Nord de Șumla, unde în evul mediu exista localitatea Priscova ²⁾. Archeologul C. Scorpil, care în timpul din urmă, a cercetat mai cu deamănuntul antichitățile Bulgariei, crede că orașul Abrittus a fost în localitatea de astăzi Abtat-Calessi ³⁾.

În orice caz, după mărturiile tuturor scriitorilor antici, Abrittus se găsea la graniță, între Moesia inferioară și Scythia minoră, împreună cu alte două orașe importante, împreună cu Zaldapa și cu Tropaeum Traiani.

Despre existența orașului Abrittus avem o sumedenie de mărturii, iar cercetările ce a făcut Scorpil la localitatea Abtat-Calessi ne dovedesc că cetatea și orașul Abrittus, deși nu s'a ridicat la importanța localității dela

¹⁾ Pauly-Wissowa, *Real-Encycl. Abrittus*.

²⁾ Jirecek, *Archeol. Fragm. aus Bulgarien* II. 195.

³⁾ Kalinka, *op. cit.* pag. 350.

Adam-Clissi, totuș a fost de o însemnătate foarte mare, atât ca centru militar cât și ca oraș civil.

Numele de Abrittus îl întâlnim pentru întâiaș dată în secolul al III-a. Împăratul Decius (249—251 d. Chr.) persecutatorul teribil al creștinilor, *Ἰεροκλής*, cum îl numesc istoricii greci, a fost omorât aci, împreună cu fiul său, în războaiele ce purtă împotriva Goților. E adevărat că *Eutropius*¹⁾ ne spune că împăratul Decius a fost omorât în *Barbarico*, dar, după cum a observat-o încă Tomaschek, pasagiul trebuie să fie greșit. De altfel, în secolul al III-lea Dobrogea făcea parte integrantă din imperiul roman și Eutropius care a trăit numai câteva decenii după împăratul Decius nu putea să numească Dobrogea țara Barbarilor. Pe de altă parte, Dexippus, un contemporan al lui Eutropius, ne spune precis într'un fragment al său, citat de Syncellus, că împăratul Decius a fost omorât împreună cu fiul său la Abrittus.

Iată în traducere acest pasagiu important :

Scyții cari se numesc Goți, trecând peste Dunăre, au început să devasteze cu mulțimea lor imperiul roman în timpul domniei lui Decius. Pe Moesii, cari se refugiaseră în Nicopole, îl asediază: dar Decius, după cum ne povesteste Dexippus, făcând un atac violent împotriva lor, deși a omorât 30.000 de dușmani, totuș s'a întors din războiu slăbit așa că a pierdut orașul Philippopole, cucerit de ei, și o mare mulțime de Thraci a pierit. Pe Scyții însă, pe când se întorceau în patria lor, urmărindu-i nelegiuitul Decius, lângă Abrittus, în locul care se numeste Forum Thembonium, ἐν Ἀβρίτῳ τῷ λεγομένῳ φόρῳ Θερμωνίων, este ucis în timpul nopții împreună cu fiul său: de aceea Scyții se retraseră cu un mare număr de captivi și de prăzi. În urmă, armatele aleseră împărați pe Gallus, fost consul și pe Volusianus, fiul lui Decius: ca-i domniră, după cum spune Dexippus 18 luni, nefăcând nici o faptă mai de seamă.

1) Eutropius, *Breviarium*, IX. 4.

După alții, domniră trei ani, după câțiva autori însă, două ani ¹⁾).

Din acest pasagiu se vede lămurit că împăratul a fost omorât la *Forum Sempronii*, de lângă Abrittus, împreună cu fiul său, și că a avut de urmaș pe Gallus Vullusianus, după unii, sau pe Gallus și pe Volusianus, după alții.

Despre acelaș fapt istoric ne povestește și Jordanes. Cniva, șeful Goșilor, după ce a intrat în Filippopol și a jefuit orașul, s'a unit cu generalul Priscus și întâlnind pe fiul împăratului l-a rănit de moarte. Atunci împăratul, în supărarea sa, a atacat nepregătit pe Goși, dar a fost impresurat de aceștia și omorât în Abrittus, cetate din Moesia. Locul se numește și astăzi, zice Jordanes, *Altarul lui Decius*, fiindcă înainte de această luptă păgânul împărat sacrifică aci idolilor. „*Veniensque Abrupto Moesiae civitatem circumseptus a Gothis et ipse exstinguitur, Imperii finem vitaeque terminum faciens; qui locus hodieque Decii ara dicitur, eo quod ibi ante pugnam miserabiliter Idolis immolaret* ²⁾).

De asemenea Cassiodor din sec. VI ne spune că Decius a pierit la Abrittus, *in Abritto, Thraclae loco* ³⁾.

Am insistat anume asupra locului unde a fost omorât împăratul Decius, fiindcă sunt scriitori cari susțin că el ar fi murit dincoace de Dunăre; între aceștia Aurelius Victor ne spune că „*Decium perisse trans Danubium Bruti* ⁴⁾“.

1) Dexippus, Atheniensis, *Fragmenta historicorum Graecorum*, III p. 674.

2) Jordanes, *De rebus Geticis* XVIII; Rom. 248: *Decius cum filio suo crudeli morte occubuit Abritto*.

3) Cassiodorus, *Chron.* 147. (an. 252). Decius lavacra publica aedificavit, quae suo nomine appellari iussit. Decius cum filio suo in + Abricio Thraclae loco a Gothis occiditur, cui successit Gallus cum Volusiano filio, qui regnaverunt annis II mensibus III. Cf. Diel, *Thesaurus Linguae Latinae*.

4) Aur. Victor, *De Caesaribus* 29 (X) pag. urm.: *Decii Barbaros trans Danubium persecutantes Bruti fraude cecidere, exacto regni biennio. Sed Deciorum mortem plerique illustrem ferunt.*

Inscripțiunile sunt și ele unanime întru a ne confirma că Abrittus se găsea în Dobrogea de azi. Astfel un soldat dela Aquileia este născut la Abrittus „natus in Moesia inferiore, castello Abritanorum“¹⁾. Într'o altă inscripție găsim: *Abritti* Moesiae inferios incola“²⁾; iar într'o diplomă militară: M. Antonio M. f. Rufo *Abreteno*³⁾.

Sub forma grecească găsim localitatea noastră la Hierocles⁴⁾ Ἐδριττος, la Procopius⁵⁾ Ἀδριττος.

Din datele ce le avem asupra orașului Abrittus nu putem ști când pentru prima oară s'a pus bazele coloniei dela Abtat-Calessi. Probabil că orașul nostru este o colonie romană, întemeiată cam în acelaș timp cu celelalte orașe din interiorul Dobrogei.

Orașul nu pare a fi fost grecesc, ci mai mult un oraș roman. Caracterul acesta roman al coloniei se poate constata din numeroasele descoperiri, mai ales de monede, ce s'au făcut aci. Ele însă nu se ridică peste epoca lui Traian, ceea ce poate să fie până la un punct oarecare o dovadă că și Abrittus a fost fundat tot de împăratul Traian, ca și Tropaeum din apropiere, având aceeaș menire de a servi civilizațiunea romană în contra barbarilor dela nord, Daci, Germani, etc.

Mai vechi decât monedele sunt nenumărații *tumulii* ce se găsesc pe aci, ca și prin toate părțile din această regiune dobrogeană.

Monedele descoperite la Abrittus, — dintre cari cele mai multe sunt din timpul împăratului Justinian, și unele

Namque filium audacius congregientem cecidisse in acie: patrem autem, cum perculti milites ad solandum, Imperatorem multa praefarentur strenue dixisse: Detrimentum unius militis parum videri sibi. Ita refecto bello cum impigre decertaret, interiisse pari modo.

1) C. I. L. V. 942.

2) C. I. L. III. p. 1971.

3) Mommsen, cf. *Thesaurus Linguae Latinae*: Abrittus.

4) Hierocles, *Synecdemus* p. 636.

5) Procopius, *De aedificiis* IV. 11, p. 308.

din epocile de mai târziu, din epoca bizantină, — sunt de ale lui Traian, H. drian, Gordian și Philipp.

La Abrittus se poate distinge bine cele două părți

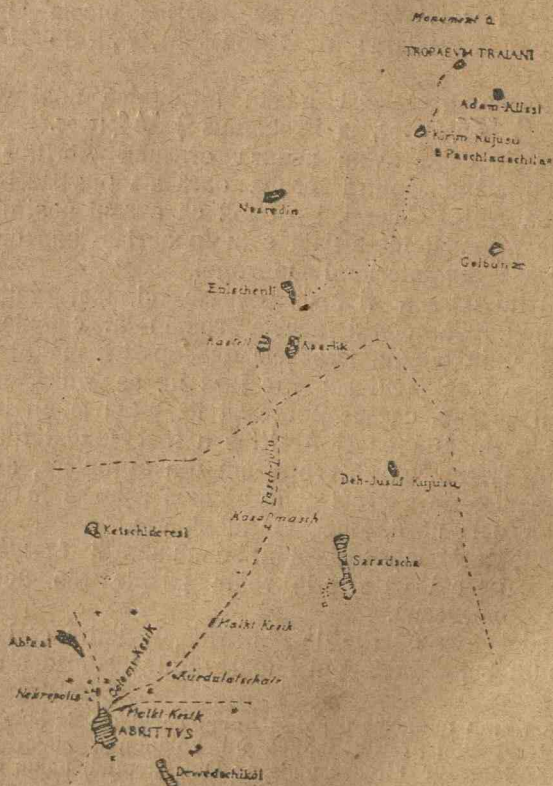

Fig. 17. — Abrittus, Drumul spre Tropaeum Traiani

ale unei așezări militare. Pe deoparte avem castrul întărit, unde staționează armata și unde în vreme de primej-

die se retrăgea populațiunea civilă, și orașul propriu zis, rezultat, după cum se știe, din *canabae*. Ca orice cetate întărită, de asemenea și Abrittus avea din distanță în distanță, și în toate direcțiunile, fortificațiunii, cari aveau să împiedice apropierea dușmanilor de oraș și de castru.

Castrum dela Abrittus era un punct de întretăiere a drumurilor romane și din cauza aceasta avea o foarte însemnată poziție strategică. Era așezat pe panta unei coline înalte de 215 m. și într'o parte era udat de apă. În partea în care nu avea întărituri naturale, era protejat de ziduri, ce e drept neregulate, dar condiționate de poziția locului. Zidurile aveau din distanță în distanță turnuri de apărare, și ele condiționate tot de situațiunea castrului. În total se poate vedea și astăzi urmele a 32 de turnuri, în genere în formă rotundă, mai ales la colțuri, și nu mai puțin de 20 sunt așezate pe laturea de sud-est a lagărului, la o distanță cam de 20 pași. În afară de ziduri se pot urmări resturile unui val.

Din cauza pozițiunii locului nici *viae* și nici *portae* nu își au locul lor ca în celelalte lagăre. Cele patru porți au fiecare, la dreapta și la stânga, câte două turnuri în patru colțuri.

În partea dinspre vest a castrului se văd două porți mici cari nu sunt apărate de turnuri și cari desigur erau lăsate astfel pentru ca prin ele să se poată face mai ușor comunicarea între lagăr și orașelul care, fără îndoială, se va fi născut alături.

C. Scorpil, după a căruia descriere am schițat forma Castrului dela Abrittus și la studiul căruia trimitem pe cititor¹⁾, a urmărit și drumurile romane cari porneau din Abrittus, din această încrucișare a lor și mai ales drumul spre Adam-Clissi, care până astăzi poartă numele de Iașjolu, *drum pavat*, deși pavagiul a fost în mare parte distrus de țărani de prinprejur. Patru erau aceste drumuri: unul pre Callatis (Mangalia) cu conti-

1) Kalinka, *op. cit.*, Abrittum.

nuare spre Tomi (Constanța); al doilea spre Marcianopolis (Devnia), Odessus (Varna); al treilea spre sud-vest către Nicopolis ad Istrum și al patrulea spre nord-vest către Durostorum (Silistra).

Până astăzi nu s'au făcut săpături la Abtat-Celessi. S'a cercetat localitatea numai la suprafață și s'au strâns la un loc rămășițele antice. Ele sunt următoarele:

1. O columnă de piatră, înaltă de 1.14 m. descoperită în cimitirul dela Abtat și dusă la primăria din Devecichioi. Ea a fost întrebuințată în două rânduri și are următoarea inscripțiune ¹⁾:

*Imperatori Caesari divi Trai-
ani Parthici fillo divi
Nervae nepotl Trai-
ano Hadriano Augusto
pontifci maximo tribuncla (119-138)
potestate consuli III patri patriae.*

*Dominis nostris
Valentiniano
Theodosio
et Arcadio. (383-392)*

Astăzi această columnă se găsește probabil tot la fostul primar din Devecichioi Pentru Georgiev, la care a văzut-o în 1906 Kalinka.

2. Un altar de piatră, trecut dela Abtat la Saragea, și astăzi în muzeul dela Sofia. Pe piatră se găsește următoarea inscripțiune: ²⁾

*Apollini sancto
Antonius
Zinenis*

1) C. I. L. III, 14464; Kalinka, *op. cit.*, pag. 19.

2) C. I. L. III, 14210.

*princeps
pro se et suis
votum.*

3. Un altar de piatră, găsit la Abtat, trecut la Armutly, unde se găsește la temelia unei biserici. Inscripțiunea grecească de pe acest altar are cuprinsul următor: ¹⁾)

Θεοῖς κα-
ταχθονί-
σις. Ζεῖνης
Ζορδηςιό-
σου ζήσας
ἔτη πεντή-
κοντα. Πα-
ραδείταις
χαίρειν.
ταῦτα ²⁾).

Adică: *Deilor din infern (Dls manibus). Zelnos al lui Zordesiosus, de ani 50, trecătorilor salutare. A'ât.*

4. Fragment dintr'o inscripție funerară, găsită la Abtat-Calessi și trecută la Saragea, azi la muzeul din Sofia, de cuprinsul următor: ³⁾)

*Vixit annis IIXX
Aelius Ingenus
civis Romanus defunctae conjugii
bene merenti
posuit.*

1) Kalinka, *op. cit.* pag. 247.

2) Cf. E. Loch, Elliptisches ταῦτα in Grabinschriften, in *Indogermanische Forschungen* XXXIII, 1-2 1913.

3) C. I. E. III 14211, Kalinka, *op. cit.* pag. 326.

5. Pe o placă de piatră, găsită la Abtat-Calessi, despre care i s'a comunicat numai lui C. Scorpil, fără să fi văzut placa el însus, eră următoarea inscripție funerară: ¹⁾

Fig. 18.—Abtat, Stelă funerară cu un ospăț al morților

Sextus Pac...

Vixit annis L.

Cele două șiruri din mijloc erau iligibile.

6. Un relief mortuar, găsit în cimitirul dela Abtat la 1897 și dus la Devecichioi. El cuprinde două părți, două câmpuri, într'unul fiind reprezentat un ospăț al morților, într'al doilea un cap de medusă, având de ambele părți câte un tânăr. ²⁾

7. Pe o piatră găsită la Abtat se poate citi anagliful, adică numele în relief, al zeiței Epona, protectoarea cailor, măgarilor și catârilor. Cuprinsul inscripțiunii este următorul:

Θεῶν ἐπίκουρον Ἐπόνην Ἀἰλίος Παυλίνου ἀνέθηκεν.

Adică: *Aelius fiul lui Paulinus a ridicat acest monument în cinstea zeiței îndurătoare Epona* ³⁾. Numele de Aelius Paulinus este de sigur un încetățenit al îm-

1) Kalinka, *op. cit.* pag. 329.

2) Kalinka, *op. cit.* pag. 222.

3) *Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes* I, No. 595 pag. 200.

păratului Aelius Hadrianus, ceea ce ne face să credem că inscripțiunea datează din secolul al II d. Chr. Carac-

Fig. 19. — Abbat-Calesi, *Urmele unei Basilici*

terele grecești ale inscripțiunii sunt un indiciu că acest Aelius va fi fost grec care se romanizase.

8. Ruinele unei basilici împodobite cu mozaicuri frumoase ¹⁾.

9. Mai multe resturi de clădire, găsite prin satele de prinprejur și fiind de proveniență din Abrittus.

10. Vr'o 200 de monede de argint găsite în Saragea, toate din timpul imperiului, pe una citind C. Scorpil: *Imp. Caes. M. Ant. Gordianus Aug.*

Tot aci s'a descoperit un bloc de piatră ²⁾ pe care se poate vedea în relief un călăreț, având înaintea sa

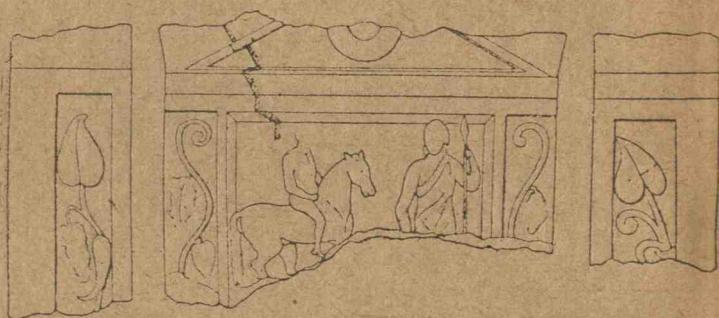

Fig. 20 — Saragea, Fragment dintr'o stelă funerară

un tânăr îmbrăcat în himation și ținând în mână o sulită.

11. La *Asaplâr*, spre sud de Abrittus, s'a găsit două postamente de coloană, de sigur aduse aci dela vr'o poartă a castelului din Abrittus.

12. La *Armudli*, în apropiere de orașul nostru, s'a descoperit un rest de coloană cu ornamentații.

13. La *Musabei*, spre Est dela Abrittus, o localitate unde se constată a fi fost o fortificațiune romană ce

1) Cf. Weiss, *op. cit.* pag. 79.

2) Kalinka, *op. cit.* pag. 232.

făcea parte integrantă din lanțul de fortificațiuni dela Abrittus, C. Scorpil a descoperit un fragment de relief, reprezentând un Eros cu o faclă în mână. Tot aci s'au găsit încă câteva obiecte mai mărunte.

14. La *Capacli*, azi Alexandria, în apropiere de Abrittus, s'a descoperit o piatră de hotar, pe care se poate citi *Fines terrae vici* ¹⁾.

Nu știm care va fi fost soarta orașului Abrittus în epocile târzii ale romanității și nici în timpul stăpânirii bizantine. Probabil că viața romană mai intensă a încetat odată cu invaziunile barbare și de sigur, odată cu distrugerea înfloritoarei cetăți dela Adam-Clissi, va fi încetat și existența orașului Abrittus, iar locuitorii se vor fi adăpostit prin păduri sau se vor fi retras la Dunăre și chiar peste Dunăre, scăpând astfel de peire totală. Avem chiar convingerea că romanitatea a dăinuit mult timp în părțile dobrogene și că renașterea romanității în poporul românesc de prin secolul al 12 și al 13 s'a făcut în acelaș timp în munții Carpaților ca și în munții Dobrogei și în munții actualului stat sârbesc.

Că Abrittus a fost un centru cultural în lumea veche, rezultă și din faptul că aci s'a dezvoltat în timpul primului creștinism o episcopie destul de însemnată.

Cunoaștem doi episcopi din Abrittus pe *Marcianus* și pe *Ursus*. *Marcianus* a păstorit între anii 431—458 ²⁾. Iată pasagiul din *Le Quien* ³⁾ despre acest episcop:

Inter episcopos qui Ephesi pro Nestorio steterunt, Marcianus Abryti fuit, subscribens epistolis ipsorum ad ecclesiam Hierapolitanam et ad Joannem Antiochenum eiusque socios quos Orientalium synodus adversus legitimam ad imperatorem delegaverat, Marcianus episcopus Abryti, in quo nimirum Metropolitanæ suo Doro-

1) C. I. L. III 12508. *Arch. epig. Mitt.* XVII p. 206.

2) V. Pârvan, *Istoria Creștinismului Daco-Roman*, pag. 68.

3) *Le Quien, Oriens Christianus* I p. 1220.

theo plus aequo indulgebat. At vero nulla eius mentio est inter episcopos quos sancta synodus communione et sacerdotio amovit. Quin imo Abritensem sedem diu satis tenuit, ita ut anno 458 subscripserat epistolae synodi provinciae Moesiae secundae ad Leonem imp. Marcionus episcopus ecclesiae Abriticae vel Abryticae.

Deci, episcopul Marcianus din Abritus ia parte în sinodul al III din Efes și în acelaș timp iscălește și epistola episcopilor Moesiei inferioare către împăratul Leon, în anul 414.

Al doilea episcop din Abritus este *Ursus*, lată pasagiul din Le Quien ¹⁾).

În septima synodo sedisse et subscripsisse legitur Ursus Avaritianorum vel Abritianorum episcopus Ὀὐρσου ἐπισκόπου ἐκκλησίας τῶν Ἀβαριτιανῶν. Nomen *Ursus* homi-

nem latinae linguae significat, nec absurde Abriti in Moesia ecclesiae, ni fallor, tribuendus venit; quando praesertim inter episcopos Thraciae initio act. VII et in subscriptionibus reperitur.

Deci *Ursus*, episcopul din Abritus ia parte și subscrisce actele sinodului al VII ecumenic și este Român, *Ursus* ho-

minem Latinae linguae significat. Sinodul al VII Ecu-

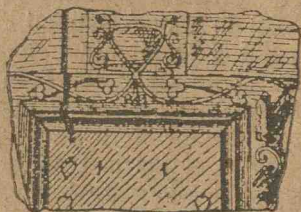

Fig. 21. — Mustafa-Teke,
Lespede cu reliefuri

Fig. 22.
Abtat-Calessi, Placă cu reliefuri creștine

1) Le Quien, *op. cit.* pag. 1222.

menic s'a ținut, precum se știe, la Nicaea, la anul 787 ¹⁾, de unde rezultă că episcopia dela Abrittus, ca și orașul Abrittus, a dăinuit multă vreme și în orice caz până către sfârșitul secolului al VIII și că episcopia de aci este românească, după cum de altfel o afirmă și Le Quien, *Ursus homo latinae linguae*.

De altfel, Hierocles pune orașul Abrittus ca al șaptelea între orașele Moesiei inferioare: „Eparhia Moesiei — nu a Scythiei — are orașele Marcianopolis, Odessus, Dorostolos, Nicopolis, Novae, Appiaria, *Abrittus*“ ²⁾.

Când se va fi stins cu totul viața romană din Abrittus, nu putem ști. Probabil că la venirea Turcilor în Dobrogea, romanitatea din Abrittus va fi fost de mult dispărută.

1) V. Pârvan, *op. cit.*, p. 68.

2) Hierocles, *Synecdemus* pag. 391.

CAPITOLUL VIII

ZALDAPA

Zaldapa, un mic orășel, *πόλις α βραχ*, cum îl numește istoricul Ioannes Antiochenus, într'unul din fragmentele sale, poartă un nume tracic și este de sigur mai vechiu decât dominațiunea romană în regiunea din dreapta Dunării. Cu toată această vechime, totuș despre existența orășelului Zaldapa, nu avem nici o cunoștință înainte de era noastră creștină.

De asemenea nu putem ști cu precizie nici locul unde va fi fost vatra acestui oraș. Prin faptul însă că în jurul Dobriciului se găsesc, în diferite localități, o sumedenie de monumente antice greco-romane, la Alacichioi ca și la Gelengic, la Ezibey ca și la Carasinan, sate de prin prejurul orașului Dobrici, și de oarece acest oraș, prin pozițiunea sa geografică, eră predestinat să fi existat întotdeauna la această întretăiere naturală de drumuri, și de oarece fundarea orașelor e mai întotdeauna condiționată de poziția locului, presupunem că orășelul Zalpada se găsea în apropierea Dobriciului, la Alacichioi, cum presupune și archeologul Weiss ¹⁾, sau poate chiar la Dobrici.

1) Weiss, *Die Dobrudscha im Altertum*, pag. 79.

Indicațiunii asupra pozițiunii orașului Zaldapa ne dă istoricul Theophylactus care, vorbindu-ne despre expedițiunea armatelor bizantine împotriva Avarilor, ne spune că un corp de armată a pornit sub comanda lui Kastos peste Balcani spre Zaldapa, iar al doilea corp, sub comanda lui Martinos, peste Balcani spre Tomi ¹⁾. Dela Anchialus, de lângă golful Burgas, porniau de fapt două șosele, una peste Odessus (Varna), Dionisopolis spre Tomi, pe coasta Mării Negre, și alta spre Marcianopolis (Devnia), Zaldapa, Abrittus, Tropaeum Traiani etc. Fiindcă însă, după lista lui Hierocles și după *Notitia episcopatum* Zaldapa, se găsea în provincia scitică urmează că orașelul nostru nu se află prea departe de Marcianopolis (Devnia), capitala provinciei Moesia Secunda. Acelaș Theophylactus ne mai spune că un corp de armată bizantină a pornit de la Marcianopolis, peste Zaldapa, spre Iatrus către gura fluviului Iantra. Din aceasta deduce Weiss că Zaldapa nu trebuie căutată prea spre nord, nici prea spre Dunăre, căci n'ar fi avut de ce să facă armata bizantină un ocol așa de mare.

Zaldapa este patria lui Vitalianus, Iată pasagiul din fragmentul lui Joannes Antiochenus:

“Ὅτι συνεκόκα κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον (an. 514) τὰ κατὰ τὴν Θράκην Βιταλιανὸς, ἀνθρωπίσκος βραχὺς καὶ τραυλὸς τὴν φωνὴν καὶ τὰς ἄκρας τοῖν ὀφθαλμοῖν ὑποκεκαυμένος, ὅς ἦν Πατρικιόλου, πατρίδα ἐσχηκότος Ζαλδὰδα τῆς κάτω Μυσίας πόλιν. (an. 514) τὰ κατὰ τὴν Θράκην Βιταλιανὸς, ἀνθρωπίσκος βραχὺς καὶ τραυλὸς τὴν φωνὴν καὶ τὰς ἄκρας τοῖν ὀφθαλμοῖν ὑποκεκαυμένος, ὅς ἦν Πατρικιόλου, πατρίδα ἐσχηκότος Ζαλδὰδα τῆς κάτω Μυσίας πόλιν. (an. 514) τὰ κατὰ τὴν Θράκην Βιταλιανὸς, ἀνθρωπίσκος βραχὺς καὶ τραυλὸς τὴν φωνὴν καὶ τὰς ἄκρας τοῖν ὀφθαλμοῖν ὑποκεκαυμένος, ὅς ἦν Πατρικιόλου, πατρίδα ἐσχηκότος Ζαλδὰδα τῆς κάτω Μυσίας πόλιν. (an. 514) τὰ κατὰ τὴν Θράκην Βιταλιανὸς, ἀνθρωπίσκος βραχὺς καὶ τραυλὸς τὴν φωνὴν καὶ τὰς ἄκρας τοῖν ὀφθαλμοῖν ὑποκεκαυμένος, ὅς ἦν Πατρικιόλου, πατρίδα ἐσχηκότος Ζαλδὰδα τῆς κάτω Μυσίας πόλιν.”

Adică: *În vremea aceasta (anul 514) produse turburări în Thracia Vitalianus un om mic și bâlbâit la vorbă, cu genele ochilor arse, fiul lui Patriciolus din Zaldapa, un orașel mic din Moesia inferioară.*

Acest Vitalianus din Scythia minor s'a pus în fruntea federațiilor și a pornit cu războiu contra lui Anastasius,

1) Theophylactus, II. 10, vezi Weiss *op. cit.* pag. 79.

2) Joannis Antiocheni, *Fragmenta*, in *Fragm. Historicorum Graecorum*, V. pag. 32.

împăratul din Byzant, la anul 514 d. Chr. În această expediție a sa a fost ajutat de 50.000 de Huni cari apar și ei ca federați. Ca să se apere împotriva lor, și ca să-și pună la adăpost cel puțin capitala imperiului său, împăratul s'a văzut silit să facă un zid de apărare, nu departe de Constantinopol, dela Marea Neagră până la Marea de Marmara.

Iată ce ne spune despre această expediție Marcellinus Comes, în două pasagii ale sale.

Vitalianus Scythia assumptis Romanorum equitum peditumque plus quam LX millibus armatorum in triduo congregatorum, auxilio in locum qui Septimus dicitur, advenit ibique castra metatus est; dispositisque a mari in mare suorum ordinibus, ipse ad usque portam, quae Aurea dicitur, sine ullus accessit dispendio; scilicet pro orthodoxorum se fide proque Macedonio urbis episcopo, incassum ab Anastasio principe exulato, Constantinopolim accessisse asserens. Porro Anastasii simulationibus atque perjuriis per Theodorum internuntium illectus atque illusus, octavo die quam urbem accesserat, remeavit. Hinc Odyssum Moesiae civitatem Vitalianus pernoctans astu ingressus est. Cyrillum lenocinantem magis quam strenuum militiae ductorem, inter duas pellices Vitalianus reperit dormientem, eumque abstractum mox cultro Getico jugulavit, hostemque se Anastasio Caesari palam aperteque exhibuit¹⁾.

Vitalianus eidem Anastasio imp. immanior factus est inimicus; praemissis quippe suorum equitibus armatisque naviculis sinistro sibi litore occurrentibus, ipse peditum armis stipatus Sosthenense praedium ingressus est, totiusque loci palatium habuit mansionem. Missi sunt ad Vitalianum a Caesare senatores, qui pacis cum eo leges componerent. Nonaginta auri pondo, exceptis regalibus muneribus, pro pretio tunc accepit Hypatii, iam mille centum auri libris cum Uranio captivo sibi a

1) Marcellinus Comes, *Chron.* sub an. 514.

suis in Sozopoli—Apollonia—oblatis. Magister militum Vitalianus per Thraciam factus Hypatium, quem captivum catenatumque apud Acres costellum tenebat, reversus suo remisit avunculo ¹⁾.

Adică: Vitalianus, din Scythia, ridicând o armată de mai bine de 60.000 de călăreți și pedestri romani, strânși în timp de trei zile, sosi într'ajutor în locul care se numește Septimus și aci și-a așezat tabăra; după ce și-a aranjat trupele alor săi dela mare până la mare, s'a apropiat el însuș de poarta, care se numește Poarta de Aur, fără nici o pierdere; neapărat el susține că vine la Constantinopol pentru credința ortodocșilor și pentru episcopul Macedonius al orașului, exilat pe nedrept de împăratul Anastasius. Dar prin prefăcătoriile și prin perfidia lui Anastasius fiind momit și păcălit de parlamentarul Theodorus, s'a întors înapoi după opt zile. Înoptând pe drum, Vitalianus a intrat prin viclenie în Odesus (Varna). Vitalianus dete aci peste Cyrillus, un general mai mult afemeiat decât un general activ, dormind între două amante și, punând mâna pe el, îl ucise cu paloșul său getic și se declară pe față dușman hotărît ai împăratului Anastasius.

Vitalianus deveni pentru împăratul Anastasius un dușman și mai grozav; căci trimițând înainte călăreți de ai săi și nave mici înarmate cari aveau să-l întâlnească pe țarmul stâng, însoțit de armata pedestră, a intrat el însuș în domeniul Sosthenens și a poposit în curtea întregului loc. Împăratul a trimis la Vitalianus senatori cari să stabilească condițiunile păcii. Atunci a primit 90 libre de aur, în afară de darurile regale, ca preț pentru Hypatius, oferindu-i-se de ai săi 1100 libre de aur împreună cu captivul Uranius în Sozopoli. Șeful armatei Vitalianus întorcându-se prin Thracia, pe Hypatius, pe care îl ținea închis în lanțuri la castelul Acres ²⁾ l-a trimis înapoi la unchiul său.

1) Marcellinus Comes, *Chron.* sub an. 515.

2) Acest *Acres Castellum* este Caliacra, și nu trebuie confun-

Despre oraşul Zaldapa, afară de isvoarele istorice de de mai sus : Theophilactus ¹⁾, Hierocles ²⁾ *Notitia episcopatum* ³⁾, Joannes Antiochenus ⁴⁾ Marcellinus Comes ⁵⁾, ne mai vorbeşte şi Procopius ⁶⁾ şi Malalas ⁷⁾.

Zaldapa ca şi Tropaeum Traiani, şi ca şi celelalte oraşe din Moesia inferior şi din Scythia minor, au fost nimicite de puterea Avarilor ⁸⁾.

Nu putem şti dacă oraşelul Zaldapa se va mai fi ridicat vreodată de atunci încoace.

Astăzi, în regiunea Zaldapii, dacă nu chiar în localitatea vechiului oraş, se găseşte cetatea întărită *Dobrici* (azi Bazargic). Numirea Dobrici e o numire slavă şi s'a dat după numirea prinţului Dobrici sau Dobrotici, — după care s'a numit şi Dobrogea, — numai în anul 1882. Oraşul se numia mai înainte Hagi Oglu Bazargik.

După spusele lui Kanitz care a vizitat Dobrogea în anul 1881 şi 1882 oraşul Dobrici ar fi fost întemeiat de un negustor străin, Hagi Oglu-Bacal care şi-ar fi construit aci, cu 300 de ani mai înainte, cea dintâiu casă turcească. Arhitectura acestei case ar fi servit drept model celor 1900 case cari s'au mai zidit în urmă, toate case turceşti, tătarăşti şi țigăneşti. În timpul vizitei ce a făcut Kanitz Dobriciului, se găseau şi 285 case bulgăreşti ; elementul turcesc însă era în preponderenţă, dovadă moscheele numeroase ce a întâlnit. Între ele a văzut zece moschee împodobite cu minarete de piatră şi două minarete de lemn.

dat cu *Aera* de lângă Constantinopol (Dionys. Byz. Anapl. fr. 28) nici cu *Acrita* promuntoriu din Bithynia. cf. *Fragm. hist. Graec.* V, pag. 33.

1) Theoph. II. 10.10 ; VII, 2, 1, 16.

2) Hierocles, *Synacdemus* 6377.

3) *Zeitschrift für Kirchengeschichte* XII, 532.

4) Joannes Antiochenus, *Fragm. hist. Graec.* V, pag. 32.

5) Marcellinus Comes a. 514.

6) Procopius. *De doificiis*, pag. 308. 22.

7) Malalas, *Chron.*, pag. 402.

8) Theophilactus Simocatta, *Historiarum lib. I.* 8. pag. 48 :

*Chaganus porro Scytharum Moesorumque finitimos omnes circum-
quaue vexabat, multasque urbes Rhateriam, Boioniam, Acys, Do-
rostylum, Saldapa, Paunasa, Martianopolim, Tropaeum subigebat.*

În numele de Bazargik învățatul Temashek regăsește tulpina cuvântului *Bessa-para* ¹⁾, de unde derivă și cuvântul *Basarab*.

Populațiunea bulgărească a Dobriciului ca și în genere a întregului Cadrilater este de origine târzie. Ea s'a așezat aci parte după războiul Crimeic, parte prin colonizări cu bulgarii veniți, după 1878, din împrejurimile Adrianopolului. Mai veche decât populațiunea bulgărească din aceste ținuturi este populațiunea Mocanilor din Transilvania cari veniau din Carpați prin Țara Românească să ierneze cu oile lor prin ținuturile dobrogene ²⁾.

1) Tomaschek, *Sitzungsberichte der W. Ak.* 131.

2) Kanitz, *La Bulgarie Danubienne et le Balkan* 1882; vezi și I. Ionesco, *Excursion dans la Plaine de la Dobrodja*, Constantinopol 1850.

IMPREJURIMILE ORAȘULUI ZALPADA

La *Alacichioi*, vechea Zaldapa, cum susține arheologul Weiss, în sat, la sud-est de Dobrici, s'a descoperit necropola unui oraș roman. Într'o inscripție găsită aci, pe o poartă a orașului, se poate citi versul:

. . . *Moenia' muros*

Sed dominus mundi custodiat hostia portae.

HexametruL dintâiu poate fi completat cam astfel:

Et virtus hominum defendat moenia muros ¹⁾

* * *

La *Gelengic*, la nord-est de Dobrici, în metropola unui oraș roman, ale căruia ruine se pot vedeă și astăzi, s'a descoperit o inscripție pe care se poate citi:

Conjugi suae bene merita? annorum ²⁾

* * *

La *Ezibey*, spre Nord de Dobrici, într'o vale, s'a descoperit o columnă pe care se poate citi următoarea inscripție:

1) Jirecek *Arch. epigr. Mitt.* X, 129, C. I. L. III, 14213.

2) Jirecek, *ibidem*, C. I. L. III, 12443.

Imperator Caesar M. Aurelius Severus Alexander Pius Felix sanctissimus Augustus tribuniciae potestatis XIII consul III pater patriae proconsul pontes derutos et vias conlapsas restituit curante Quinto Decio clarissimo viro pro praetore legato suo, milia passuum.

Inscripția aceasta este din anul 234 d. Chr., după cum rezultă din titulatura împăratului *trib. pot. XIII consul III*, iar *legatus Moesiae inferioris* este probabil viitorul împărat Quintus Decius ¹⁾.

1) C. I. L. III, 12519; Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*, pag. 51.

APENDICE

Românii din Bulgaria ¹⁾

Românii de pe malul bulgăresc al Dunării și origina lor. Macedo-Românii din orașe. Ciobanii români nomazi, viața și istoricul lor. Urme românești în nume de localități.

Românii (bulgărește și sârbește Vlach, grecește Βλάχος) din Bulgaria se țin de amândouă grupurile de Români. Daco-Românii, înrudiți cu locuitorii din regatul Românesc și cu cei din Transilvania, locuiesc pe un brâu îngust dealungul malului sudic al Dunării, în vreme ce Macedo-Românii (Macedovlachii, Kuțovlachii) sau se găsesc împrăștiați în grupuri mici prin orașe ca muncitori, hangii și negustori, sau vin în țară, la anume epoci ale anului, ca păstori nomazi.

Singurele date despre numărul și repartizarea Românilor din Bulgaria le avem din lucrările lui Sarafov. După el, recensământul din 1881 a găsit în principat ²⁾ 49070 Români; dintre aceștia se găseau 42.407 în partea vestică dela Timoc până la Jantra și numai 6663 în jumătatea de răsărit dela Jantra până la mare ³⁾.

1) Dr. C. Jirecek, *Das Fürstenthum Bulgarien*, 1891.

2) La 1891 Bulgaria nu se proclamase de regat. (*Not. tr.*)

3) Statistica sumară ce s'a făcut de Românii în anul trecut întrece de câteva ori cifrele lui Sarafov. (*Not. tr.*)

Rezultatele tipărite de recensământul din 1888 ne lasă aci în nedumerire, Românii fiind trecuți între „diferiți”, cari însă în localitatea Vidinului bunăoară sunt 20.372 între 51.333 suflete. În Rumelia orientală, Românii de abia sunt reprezentați prin câteva sute și în nici o statistică nu sunt amintiți ca ceva deosebit ¹⁾.

Fâșia de sate de pe malul dunărean al Bulgariei se împarte în trei grupuri, separate unul de altul. Întâiul, care se mărginește cu coloniștii români din Dobrogea, cuprinde țărmul dela Silistra și Turtucaia; în cercul dela Silistra în 1881 se găseau 1629 Români; în ocolul dela Turtucaia care se ținea de cercul dela Rusciuc 3403 Români, dintre cari 2804 în Turtucaia (din totalul de 7172 locuitori). Urmează apoi o întrerupere în care se găsesc numai 1260 Români, în ținutul dela Șiștov. A doua grupă de sate românești se află deasupra Nicopolei, dela gura fluviului Osem până la cea a lui Ogost (în 1881: în cercul Plevnei, de care se ținea atunci Nicopole 6077, în cercul dela Rahova 8054). După aceea urmează iarăși o întrerupere cu numai 1494 Români la Lompalanca. Mai bine este reprezentat elementul românesc într'a treia regiune, în triunghiul dintre orașul Vidin, Dunăre și Timoc, care, cu excepția unei insule bulgărești dela Vidin spre nord, este aproape numai românească. Cei 23.845 Români, locuind în cele 36 sate din această regiune, formau în 1881, 23 la sută din populațiunea cercului dela Vidin, și aproape jumătatea tuturor Românilor din Bulgaria. Ei se mărgineau spre apus cu un teritoriu de limbă românească cu mult mai mare, cu țara muntoasă dintre Timoc și Morava, din regatul Serbiei, a cărei populație cuprinde mai mult decât îndoitul element românesc din întreaga Bulgarie ²⁾.

1) E regretabil că despre Românii din Rumelia și despre cei din Thracia nu avem nici o cunoștință mai de aproape. Nimeni nu s'a interesat de ei și nimenea nu și-a dat silința să-i studieze. (*Not. tr.*)

2) Cifrele sunt luate după statistica lui Sarafov.

Această lungă fâșie de sate românești la Dunăre este de origine mai nouă. Încă din secolul al XVIII țărani români din cauza apăsării boierilor nu odată s'au refugiat pe teritoriul turcesc, unde nu erau nici nobili nici robi. Această emigrațiune ne este cunoscută din mărturiile călătorilor contemporani cari ne descriu în cele mai vii culori opresiunile de pe vremuri din Valachia. În secolul nostru această mișcare s'a sporit, mai ales decând regimul turcesc de pe țărmul Dunării a sprijinit din parte-i grabnica colonizare a ținuturilor dunărene pustiite. Numai desrobirea țăranilor din România a pus capăt emigrării românești spre Turcia ¹⁾.

* * *

Singurul grup mai mare de Macedo-Români locuind în orașele Bulgariei se găsește în *Peștera*, în Rhodope, la miazăzi de Tatar-Pazargic, în 1885 de 404 suflete ²⁾. După mărturiă popii Constatin (1819), aceștia au venit din Moskopolis sau Voskopolis, oraș al Vlăchilor, în munții dela sudul Ochridei, oraș ajuns în curând celebru,

1) Boscovici din Ragusa a înoptat în 1762 la Iemipazar, lângă Șumla în coliba unei „famiglia valaca, venuta là da un anno”, fiindcă trăia mai bine sub pașa turcesc decât sub principii munteni și moldoveni da quali si fanno estorsioni incredibili, che forzano i villani ad abbandonare i loro paesii (Boscovici, *Giornale di un viaggio da Constantinopoli in Polonia*, Bessano 1784 p. 66; vezi p. 109. Karnsten Niebur (*Reisen* III, 190) crede pe locuitorii Munteniei mai nefericiți și mai apăsați de dări decât poporul din provinciile turcești „de aceea mulți s'au refugiat atunci la Turci și la Tătari spre a nu mai fi tiranizați de proprii lor tovarăși de credință”. Lejean scria în 1867 (*Voyage en Bulgarie, Tour du Monde* XIII, 122): Români din Bulgaria sunt „des réfugiés échappés à l'affreux régime féodal qui pesait avant 1848 sur les Principautés roumaines”, observă însă că această emigrațiune este în parte „antérieure à ce siècle”. Și Kanitz (II. 40, 276, 282) pune această emigrațiune în timpurile mai noi și o atribuie influenței „des bauernfeindlichen Regiments der walachischen Bojaren”.

2) Statistica din 1888 găsește în *Peștera* numai 212 Greci.

în secolul al XVIII, însă tot atât de repede nimicir prin atacul Albanezilor și prin expedițiile de jefuite ale Cırzalilor¹⁾).

Urmașii lor de astăzi povestesc că înaintașii lor ar fi venit cu vr'o 80 de ani mai înainte din Macedonia și din Thessalia. Oamenii vorbesc și astăzi, după cum m'am putut convinge eu însumi, toți românește, având însă în limbă multe vorbe grecești și bulgărești; pe față însă se dau drept greci și au școli și cărți de biserică grecești. Compatrioții lor din Tatar-Pazargic și din Philipopol sunt astăzi cu totul grecizați. Chiar și în Stara-Zagora s'au așezat în secolul trecut cinci familii moscopolitane; mica familie s'a înmulțit, dar s'a bulgarizat. Nu de mult trăiau aci câteva femei bătrâne cari știau românește și pricepeau întrebările mele din fraza: ce faci? (quid facis?). În Bulgaria se găsesc în multe orașe negustori și meseriași români, mai ales argintari și zugravi²⁾, însă în izolarea lor încetul cu încetul se prefăcură în Bulgari; în Plevna și Orhanlia multe familii înstărite sunt de origine românească. Ceva mai multă conștiință națională au hangii macedo-români cari se găsesc pe toate ulițele și în toate orașele. Aceștia își au originea în munții Peristeri de lângă Bitolia (din Gobeș, Magarovo etc.) și petrec aci numai pentru un timp scurt ca antreprenori.

* * *

Un popor caracteristic sunt păstorii migratori români, cari însuflețesc vara pășunile din toate colinele munților țării. Ei se găsesc pe întreg Balcanul începând din Serbia până la Marea Neagră, pe Sredna-Gora, pe Rho-

1) În Pestera μέτοικοι ικανοί από Βοσκοπόλεως, Constantin, pag. 43.

2) În Sofia la recensământul din 1881 erau 225 persoane, în Samokov 130, în Berkovița 6¹⁾, în Orhanlia 26 persoane cari dedeau limba românească ca limba lor maternă.

dope, pe Rila, pe Vitoșa, pe Osogov, și pe munții dela Trn. Bulgarii îi numesc *Vlasi* (plural dela *Vlach*), uneori și *Iuruci*, vorbă turcească însemnând în general păstori nomazi, la Kotel *Arnăuți*. Ei sunt împărțiți în două grupuri *Kuțovlasi* (Vlachi schiopi) vorbind românește și *Karakaciani*, Români grecizați. Aceste grupuri se urăsc și nu fac legături de căsătorie între ei ¹⁾.

Ei vin în fiecare an împreună cu familiile lor și locuiesc, pe locurile de pășune închiriate de ei la o înălțime de 1000—1500 metrii, în niște bordee de lemn și de pământ (koliba) acoperite cu scânduri. Aceste colibe în timpul iernii rămân goale. Felul acesta de a locui trebuie să fie nou, de oarece mai înainte ei locuiau numai în barace de ramuri uscate sau în colibe jumătate băgate în pământ. Locuințele lor sunt totdeauna la olaltă ca un mic sat, căci Vlachi trăsesc uneori în societăți de câte 60 până la 100 de persoane, formate din câteva familii. Șeful unei atare sălaș se numește cu numele turcesc de Kehaja (vorba însemnează și sluga satului), în Macedonia cu numele slav de celnik, de unde în localitățile grecești din Olymp și Pindus celingas (din celnik-as ²⁾).

1) Și în Macedonia se deosebesc, până departe la Dibra, Cuțovlachii cu limba româncască de *Caracacianii* cu limba grecească. *Caravlasi* (Vlachi cei albi) se numesc acolo, precum mai înainte în Serbia, locuitorii din România (serb. Karavlaska). Un macedonean îmi vorbiă și de numirea Karakolciani și făcea deosebire între „Vlachi cei albi” sau păstori de oi și „Vlachi cei negri” sau păstori de cai. În Grecia ciobanii vlachi nomazi se numesc *Karagunides*, în Serbia Crnovunci, îmbrăcați în haine de lână neagră. Pentru epitetul de culoare neagră compară și pe Maurovlachii dalmatini din evul mediu (în privința acestora vezi Jirecek, Abhandlung in den Sitzungsberichten der böhm Gesellsch. d. Wiss. 1879).

2) În evul mediu locuințele păstorilor se numiau Kleti (Urk. des Kloster Rila 1378) sau Kletišta (în monumentele ragusane dela 1430). Satul valach s'a numit mai înainte, în întreaga peninsula, Catun (de sigur dela romanicul cantone); de aci în Bulgaria numele de localități Katunișta, Katunița; Katunari se numesc astăzi și țiganii nomazi.

În aceste comunități ale lor se găsesc Vlachi săraci și bogați, stăpâni și slugi. Ei pasc mii de oi și de cai, dar vite (boi) de loc. Felul lor de viață este primitiv și sălbatic. Bărbații poartă turbane albastre, haine de lână albă sau neagră, tăiate după moda obicinuită în Macedonia, garnisite cu șnururi negre și un brâu lung înfășurat de câteva ori împrejurul trupului ¹⁾. Portul femeilor se deosebete puțin numai de cel al bărbaților. Trăsăturile feții acestor ciobani sunt grosolane, dovadă traiul lor din munții bătuți de vânturi; între bărbați se găsesc uneori tipuri frumoase, femeile însă sunt urâte, căci din tinerețe au să suporte toate greutățile casii.

Mâncarea lor constă mai ales din brânză și lapte, pe cari le îndulcesc acești păstori cu coaje prăjită de fag tânăr, ceea ce contribuie, întocmai ca și arderea toamna a pășunilor, la pustirea pădurilor. Vlahul vine pe lume pe vârfuri de munți și moare pe vârfuri de munți. Numai la nuntă și la botez se scoboară acești munteni la vr'o biserică din apropiere. Apoi au și unele obiceiuri cu totul particulare, să ungă bunăoară la nunți cu unt fiecare coliba sa și să arunce pe lângă aceasta orz, orez, și mazărice ca simbol al fecundității ²⁾. Un Român ia de nevastă numai o Româncă. Ocupațiunea principală în satul lor de vară este mulsul și pregătirea untului și a brânzei precum și de două ori pe an, tunsul lânii, care întotdeauna începe printr'o sărbătoare veselă și cu împușcături de armă. Mult dezvoltată este la la Români înfrățirea ³⁾ (slavonește: pobratimstvo, în

1) Turbanelle albastre fac parte din costumul grecesc din Thracia sudică și din Thessalia. Kuripeșici scrie încă prin anul 1530 despre Grecii dintre Adrianopol și Constantinopol „tragen auch türkisch pündt, aber nur plaw“. Pare a fi o urmă din îmbrăcămintea califilor arabi, adusă aci de Turci; creștinilor li s'a incuviințat în urmă să poarte turbanul numai de această culoare.

2) Obiceiul aproape este general la toți Românii. (Not. tn.)

3) Vezi și I. G. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania*, pag. 397: *Fătat-surată*. (Not. tn.)

vechia limbă slavonă bratotvorenje, ἀδελφοποιησις). Aceasta le asigură un sprijin în viața lor din mijlocul hoților, a fiarelor sălbatice și a situațiilor critice. Infrățirea o consfințesc ei prin biserică. Vlachi care intră în această legătură sfântă se așează unul lângă altul în biserică în rând și sunt binecuvântați de preoți, citindu-li-se anumite rugăciuni. Acelaș lucru se petrece și în mânăstirile dela Kalofer și Rila¹⁾. De altfel Vlachi, ca adevărați locuitori de munte, sunt foarte religioși; între ei însă se întâmplă câte odată bătăi până la sânge. Față de streini sunt ospitalieri și voluntarii bulgari din timpurile dinaintea eliberării țării povestesc despre ei numai lucruri frumoase.

În Balcani Vlachi stau la pășune dela Sf. Gheorghe (Gergjov 23 Apr. st. v. până la ziua Crucii (Karstov, 14 Sept). La această dată își împachetează femeile, copiii, șistarele, uneltele de bucătărie și alte scule ale lor pe cai și pe măgari și o pornesc cu turmele și cu dulăii lor cei mari spre locuințele de iarnă. Obiceiul lor de mii de ani și firea lor pribeagă nu-i lasă să ierneze la poalele aceluiaș munte unde au stat în timpul verii. O pornesc încet și uneori merg și două luni chiar până să ajungă la cartierul lor de iarnă.

Românii din Balcani iernau până nu de mult cam în șesul dintre Adrianopol, Marea de Marmara și gura Mariței, mai ales prin satele grecești până la Enos. Cei din Rhodope petrec iarna în șesul călduros de pe țărmlul dela Gümürdzina sau în basinul dela Drama și Seres, cei dela Rila, dela Osogov și din ținutul Moravei în regiunea dela Salonic. De asemenea frații lor, de aceeaș origine din Pind și din munții Macedoniei și Albaniei se duc toamna spre Thessalia și în Peninsula Kasandra; numai o mică parte se îndreaptă spre șesul dela țărmlul albanez, dela Valona. Primăvara începe iarăș aceeaș expediție, în sus, spre pășunile de vară.

1) Rugăciuni în limba grecească și slavă vezi *Glasnik*, LXIII. 5. 273. Belgrad.

Stabilirea noilor frontiere și perspectiva de a plăti vamă pentru vite de mai multe ori, în diferite state, a fost o mare pedică pentru această gospodărie nomadă. Pe lângă aceasta se adăuseră și cauze economice, cari încă din timpii din urmă ai Turcilor siliră pe unii din Români să-și mărginească colindările lor la anumite ținuturi și să-și fixeze iernaticul lor în apropierea pășunilor de vară. Dintre aceștia, cei cari își pasc astăzi turmele lor în Bulgaria și Rumelia, sub noua administrație, merg în iernatic unii pe țărmul dela Burgas și Anchialos, alții în șesurile dela Vidin și Varna, uneori chiar la poalele Balcanilor, în ținuturile dela Vrața, Loveci (și în satele Pomacilor), la Trnovo, Șumla, etc. Românii dela Vitoșa rămân peste iarnă la Plevna.

Cartierele de iarnă ale păstorilor nomazi au dat prilej la unele confuzii etnografice. Insula de Români dela Vrața, însemnată pe harta etnografică a lui Legean, negăsită însă de Kanitz și ceilalți, se datorește acestei confuzii; sunt sate de Bulgari a căror pășuni servesc și astăzi ciobanilor români ca loc de petrecere în timpul iernei și va servi încă mult timp până nu le va veni în cap țăranilor bulgari să prețuiască această ocupațiune lucrativă. Și pentru Albania face Lejean o astfel de greșala. În ținutul Musakia, la Valona, a notat el câteva sate izolate locuite de slavi, cari însă, după informațiunile mele sunt numai pastori slavi din ținuturile dela Ohrida și Struga, cari au obiceiul să ierneze acolo câțva timp.

Recensământul făcut în mijlocul ernii, la anul nou, în 1881 ne dă puțința să arătăm aproximativ numărul Românilor cari ierneză în Bulgaria. Cifra lor se ridică cam la 2300 persoane, cari vorbesc românește și 700 cari vorbesc grecește. Ei locuiau în sate izolate, în grupuri de câte 20—70 persoane, în ținuturile orientale până la 163 persoane ¹⁾.

1) Aceste cifre le dăm în orice caz, numai aproximativ, din adunarea micilor fărâməturi de populațiune românească, afară

Acelaş lucru se obsearvă în circumscripțiile noi ale Serbiei. Românii Balcanului Pirot, din ținutul dela Vranja și din munții Kopaonicului ierneză azi, după Milicevici, 134 familii cu 33.000 oi și 1800 cai, în valea Moravei¹⁾.

În Peninsula Balhanică e aceeaș mișcare evolutivă ca și în Spania și în Italia sudică (Apulia și Samnium), unde gospodăria nomadă este de mult în scădere din cauza întinderii culturii solului și a micșorării locurilor de pășune; se găsesc încă pășuni de vară și pășuni de iarnă, însă trecerea prin ținuturile semănate produce mari obstacole. În Bulgaria au început deja să se plângă țărani împotriva trecerii prin câmpiile lor a turmelor. Pe lângă aceasta economia românească de oi nu are o mare perspectivă față de crescânda economie de vite mari care este cu mult mai rentabilă. Aceasta însă se poate face numai într'un cerc mai restrâns și de aceea poate fi cultivată numai de Bulgarii stabili.

În legătură cu păstorii migranți trebuiesc amintiți căraușii vlachi (kiradji) cari cu caii lor de transport mijlocesc între Dunăre și Macedonia negoțul lor de caravane. Toți acești oameni, păstori și chirigii, la întrebarea după naționalitate răspund întotdeauna „eu sunt Român”, însă conștiința lor este în decădere. Dialectul românesc al păstorilor nomazi este plin de vorbe grecești; bărbații însă vorbesc cu toții și bulgărește. Trăind prin ținuturile grecești se lățește printre ei limba grecească

de cei din ținuturile dela Dunăre, după recensământul făcut de Sarafov. Se scade din aceste țifre Românii orașeni și soldații din satele românești dela Dunăre (în Varna staționă batalionul din Vidin). În circumscripția Loveci 450, Tirново 409, Șumla 396, Bercovița 247, Vrața 286, Sevlijevo 148, Eski Dzumaja 122, Orchania 89, etc.—În circumscripțiile dela Vidin, Rahova, etc., anii păstori nomazi s'au dat drept greci; d. e. în satul bulgaro-mohamedan Tlacene din ținutul dela Vrața iernau împreună 41 Vlachi și 50 Greci.

1) *Godișnița*, IV, 247.

și mulți chiar au uitat limba românească și se dau în Bulgaria ca și în Serbia numai drept Greci. Unii dintre ciobanii din Balcani, Osogov și Vitoșa știu să și scrie grecește, învățând aceasta prin lagărele lor de iarnă. Dela astfel de scriitori vlachi provin zdrențele de hârtie scrise în grecește, pe cari șefii de bande din munți le trimiteau arătând existența lor autorităților bulgare din Küstendil sau celor turcești din Macedonia. Avântul ce a luat Regatul Românesc a avut ca urmare o mică mișcare națională românească la sud, în Pind și în micile orașe la Kastoria și Bitolia din Macedonia, unde s'au deschis și câteva școli românești¹⁾. Acest curent, însă, pecât am putut observa eu, n'a atins pe Vlachi nomazi nici pe Vlachi orașeni jumătate bulgarizați, jumătate grecizați din Bulgaria și din Rumelia Orientală. Cel mult câțiva Cuțovlachi din Sofia adoptară sudeția românească spre a scăpa de serviciul militar din armata bulgărească.

Viața nomadă a Vlachimilor este străveche. Încă din secolul al XI, după cum ne spune Kekaumenos, Vlachi Thessaliei își trimiteau vara turmele împreună cu familiile lor, din Aprilie până în Septembrie, în munții Bulgariei²⁾. Istoria Vlachimilor din regiunea Adriaticei și din Serbia e cunoscută din numeroase documente. Colindarea dela pășunile iernilor calde din Thracia sudică până pe munții din prejur a fost deasemenea obicinuită în evul mediu. Pachymeres ne povestește că Byzantinii în 1285 la o năvălire a Tătarilor în Bulgaria au trecut, într'o iarnă grea, dincolo, în Asia Mică, pe Vlachi no-

1) În privința acestor Macedo-vlachi vezi, *Die Sprache der Olympo-Walachen nebst einer Einleitung über Land und Leute* von dr. Gustav Weigand, Leipzig 1888.

2) *Εἰς τὰ ὄρη τῆς Βουλγαρίας*, Vasiljevski, Rathschläge und Erzählungen eines byz. Edelmannes des XI Jahrhunderts, Petersburg 1881 (russ.) 90.106. Vezi Tomaschek, zur Kunde des Haemushalbinsel I. 58. Kekaumenos amintește și de frăția dintre Vlahi, Vasiljevski, 106.

mazi cari trăiau între Viza și Constantinopol spre a nu se putea uni aceștia cu Tătarii năvălitori¹⁾. Viața lor de păstori pribegind între Rhodope și țărmlul mării învecinate ne-o amintește și Kantacuzenos în secolul al XIV.

Elementul românesc din Bulgaria a fost odinioară cu mult mai puternic și o sumedenie de Români s'au bulgarizat de timpuriu. În multe localități, unde eu numai vara am putut observa ciobani români privegi, o nomenclatură românească constatată pe vârfurile munților și în adâncimile văilor ne vorbește despre o populațiune românească stabilită de multă vreme aci și dispărută acum. Cele mai multe din aceste numiri, de sate și de munți, sunt răspândite peste regiunea muntoasă dintre Morava, Struma de sus și Isker. În ținutul Iskerului în Balcani un sat se numește Țerețel (rom. cercel), în localitatea apropiată Visok, un loc se numește Bucorovki (rom. bucur, frumos); în localitatea Burel, între Țaribrod și Breznic se găsesc locurile Krnul, Ciorul, Gurguljat, Radulovici (urmaș al lui Radul), Țațurovci. Un sat însemnat în strâmtorile fluviului Sucovo se numește Vlasi, o stâncă din apropiere Mumul. Un munte lângă orașelul Trn se numește Circilat, două sate din împrejurime Herul (sau Erul) și Bănișor. La Krajiște (la nord de Küstendil) întâlnim numele cătunurilor: Krețul, (rom. creț, parte din Gorno Ujno), Borbulovci (de la numele de persoană Barbul, parte din Resen), Vaturci (la Ceșljanci) Musul (la Ljubata). Acelaș fenomen se întâlnește și în centrala Sdredna Gora: la Kopriștița o livadă se numește Ursulica (rom. ursul), un munte Krețul, o vale Dalbokival (bulg. dălboc, adânc și rom. vale), o văgăună de munte Cerbul (rom. cerb), de asemenea la Panagjuriște o vâlcea se numește Merul (rom. măr). În ambele orașe amintite se găsesc numiri de persoane Niagul, Dragul, Iankul, Radul, și derivate (în *ov*) în nume de

1) Pachymeres, Andronikos Palaiologos I. 37.

familie. În satul Adzar, în Karadza-Dag, la sud de Calofer, un sfert se numește Vlașka Mahla, deși în sat nu se mai găsesc deloc Români. Și în Rhodope se găsesc astfel de urme. Pe malul stâng al Mestei două sate de bulgari mohamedani se numesc Singur (rom. singur, lat. singuli) și Krbul. Despre locuitorii orașului bulgăresc Kotel doi scriitori din localitate Rakovski și Slavejkov susțin că ar fi urmași ai păstorilor români colonizați. E curios însă că nomenclatura satelor și localităților de pe versantul nordic al Balcanilor e liberă de astfel de elemente românești; n'aș putea da ca exemplu decât Batulci (dela Batul) și Dragulin Dol (valea lui Dragul) lângă Teteven. Fenomenul în întregimea lui ne amintește despre numele de localități romane în părțile nemțești ale Tirolului și în Alpii elvețieni, de parte peste actualele granițe ale Rhaetoromanilor și Italienilor ¹⁾.

**BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI**

¹⁾ Vezi excelenta carte a prof. Dr. Julius Jung, *Römer und Romanen in den Donauländern*, ed. II Innsbruck, 1887.

TABLA DE MATERIE

	Pag.
<i>Prefața</i>	5
<i>Introducerea</i>	9
<i>Capitolul I. Cranea-Ecrene</i>	13
<i>Capitolul II. Dionysopolis-Balcic</i>	17
<i>Capitolul III. Bizone-Cavarna</i>	37
<i>Capitolul IV. Tirizis-Caliacra</i>	44
Imprejurimile Caliacrei	52
<i>Capitolul V. Durostorum-Silistra</i>	55
<i>Capitolul VI. Transmarisca-Turtucaia</i>	63
Imprejurimile Turtucaiei-Candidiana	69
<i>Capitolul VII. Abrittus—Abtat-Calessi</i>	72
<i>Capitolul VIII. Zalpada</i>	86
Imprejurimile orașului Zalpada	92
<i>Apendice Românii din Bulgaria</i>	95

LISTA ILUSTRĂȚIUNILOR

	Pag.
1. <i>Balcicul</i> . Vederea generală	19
2. <i>Balcic</i> . Statueta lui Pan	31
3. <i>Balcic</i> . Relieful unui gladiator	33
4. <i>Balcic</i> , Danțul Horelor	34
5. Valea dela Cavarua	39
6. <i>Cavarua</i> . Facsimilul unei inscripțiuni	41
7. Capul <i>Caliacra</i>	45
8. <i>Caliacra</i> . Zidurile vechei Cetăți	48
9. Poartă în zidul din afară dela <i>Caliacra</i>	49
10. <i>Silistra</i> . Ospăț funerar	59
11. <i>Silistra</i> . Ospăț funerar	60
12. <i>Silistra</i> . Sarcafog antic	61
13. <i>Cociular</i> . Monument funerar	62
14. <i>Turtucaia</i> . Vederea generală	63
15. <i>Silistra</i> , Facsimilul unei inscripții	66
16. <i>Silistra</i> . Facsimilul unei inscripții	70
17. <i>Abrittus</i> . Drumul spre Tropaeum Traiani	76
18. <i>Abtat</i> . Stelă funerară cu un ospăț al morților	80
19. <i>Abtat-Calesi</i> . Urmele unei Basilici	81
20. <i>Saragea</i> . Fragment pîntr'o stelă funerară	82
21. <i>Mustafa-Teke</i> . Lespede cu reliefuri	84
22. <i>Abtat-Calesi</i> . Placă cu reliefuri creștine	84